

ňad

Vodohospodářství mezi veřejným
zájmem a soukromým ziskem
v čase klimatické krize

zlato

Jazyková redakce: Jarmila Neumannová

Ilustrace: Alexey Klyuykov

Grafická úprava a sazba: Richard Bakeš (sharpobjects.cz)

Tisk: loxprint, Letohradská 711/10, Praha 7

Vydavatel: Rosa-Luxemburg-Stiftung e.V., zastoupení v České republice

www.rosalux.cz

Praha 2021

978-80-908484-0-5

978-80-908484-1-2 (PDF web)

Publikace byla podpořena nadací Rosa Luxemburg Stiftung e.V., zastoupením v České republice. Za obsah je plně odpovědný vydavatel publikace; postoje prezentované v textu nemusí nutně představovat stanovisko nadace.

The publication is supported by Rosa Luxemburg Stiftung e.V., representation in the Czech Republic. The publishers alone are responsible for the content provided; the positions presented in these texts do not necessarily represent the points of view of the foundation.

**NADACE
ROSY
LUXEMBURGOVÉ**

Voda

Vodohospodářství mezi veřejným
zájmem a soukromým ziskem
v čase klimatické krize

nad

Michaela Pixová
Anna Kárníková
Eda Acara

zlato

Obsah

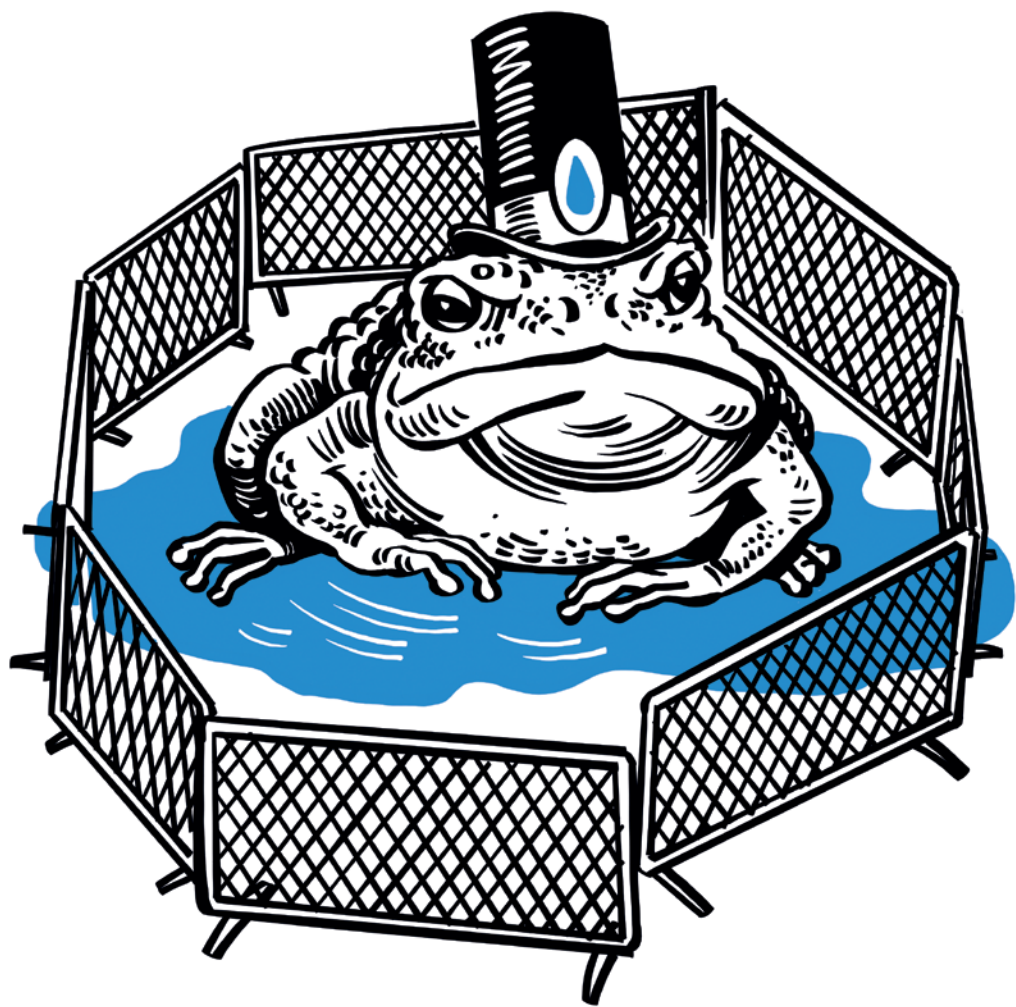
O této publikaci	9
Návrat vodohospodářství do veřejných rukou jako řešení rizik spjatých s globálním trendem jeho privatizace v kontextu klimatické krize	13
Remunicipalizace vodohospodářských společností jako cesta k jejich udržitelnějšímu a spravedlivějšímu provozu – doporučení pro Českou republiku	21
Netransparentní vodárny v rukou měst a obcí: Terénní poznámky z mapování remunicipalizace v Česku	33
Veřejný tlak, vlastní analýza a tvrdost v jednání jako faktory úspěchu remunicipalizace provozu vodárenství na Šumpersku	37
Spolupráce obcí a nové role pro hospodářský sektor v souvislosti se změnou klimatu: Německo v evropském kontextu	45
Vodohospodářství v Turecku: Od balené vody, přes mořský sliz až po předraženou přehradu Yuvacik v tureckém městě Izmit	53

Autorky:

Michaela Pixová je sociální geogrfka se specializací na geografii města, sociální hnutí a politiku ochrany klimatu.

Anna Kárníková je expertka na politiku ochrany klimatu a životního prostředí.

Eda Acara je sociální geogrfka se specializací na geografii města, vodohospodářství a environmentální hnutí Blízkého východu.

O této publikaci

Voda coby zdroj nezbytný pro lidský život představuje lakmusový papírek, jehož prostřednictvím lidstvo mnohokrát v minulosti bylo nuceno přehodnotit své dosavadní praxe, ať už v rámci společenské organizace, nebo z hlediska svého vztahu k životnímu prostředí. Právě rychlé střídání extrémního sucha s přivalovými dešti a povodněmi je jedním z velmi výrazných průvodních jevů prohlubující se klimatické krize, které poukazuje nejen na nezbytnost ochrany klimatu, ale také na nutnost transformace stávající vodohospodářské praxe, která ve své nynější podobě, ať už té infrastrukturní, nebo institucionální, postupně přestane být schopna zajišťovat dostatek kvalitní pitné vody dostupné veškerému obyvatelstvu. Zároveň se ukazuje, že této transformaci zatím výrazně brání strukturální podmínky naší společnosti, stávající extrémně nespravedlivý a neudržitelný systém přerozdělování prostředků, včetně netransparentních zájmů, které jsou s tímto přerozdělováním spjaty a které musíme zejména v případě klíčových zdrojů jako je voda, podrobovat neustálé revizi, společenské kritice a v nutných případech i občanskému odporu.

Ve spolupráci se zastoupením Nadace Rosy Luxemburgové vznikla v roce 2020 publikace Uchvacování vodních zdrojů jako problém a remunicipalizace jako jeho řešení (Kárníková, Kišimoto, Lobina a Petitjean, 2020, dostupná online na www.rosalux.cz), která představila globální trend přechodu k 100% veřejnému vlastnictví a veřejné kontrole vodohospodářství coby environmentálně udržitelnější a sociálně spravedlivější formě nakládání s vodou, než je ta, kdy se značný objem vody po celém světě stává předmětem obchodování sloužícího k akumulaci zisku pro nejbohatší vrstvy obyvatel této planety. Hlavní ideou remunicipalizace (z anglického *remunicipalisation*) je postupné ukončování spolupráce měst a obcí se soukromými provozními společnostmi, zejména nadnárodními koncerny, na které vedení měst v průběhu let outsourcingovala správu vodovodů a kanalizací. Jedním z hlavních podnětů k remunicipalizaci je v mnoha případech rozhořčení nad ohromnými zisky, které často zahraniční firmy odvádějí svým matkám, a které by jinak obce mohly investovat do rozvoje klíčové infrastruktury, včetně efektivní adaptace na výzvy spojené s klimatickou krizí.

Publikace, kterou právě držíte v rukou, na výše zmíněnou studii volně navazuje a rozšiřuje ji o podrobnější zmapování trendu remunicipalizace v Česku. Na-

ším záměrem bylo zjistit, jak si u nás tento ve světě tolik rozšířený trend návratu vodohospodářských provozních společností pod obecní kontrolu vede, jak se k němu staví samosprávy, státní instituce, odborná i občanská společnost. Publikace přichází ve strategicky významný moment, kdy v příštích několika letech vyprší celá řada koncesních smluv a otevře se tedy prostor pro nová rozhodnutí o modelu provozu – a tedy i prostor pro remunicipalizační snahy. Případová studie Šumperska je první vlašťovkou tohoto trendu. Zároveň se ale v Česku nevede vyvážená debata o přínosech a rizicích různých typů provozu a u dostupných studií lze pochybovat o jejich nestrannosti – i toto slepé místo se snažíme v naší studii alespoň základně pokrýt.

Texty jsme připravily na základě řady strukturovaných rozhovorů s expertkami a experty v oblasti vodohospodářství (v rámci ministerstva zemědělství a financí, konzultačních firem a neziskových organizací), s aktéry snah o remunicipalizaci a na základě sekundárních zdrojů. Téma jsme otevřely na kulatém stole se zástupci a zástupkyněmi obcí a jejich vodohospodářských firem 30. září 2021 a rovněž v online sérii seminářů pro veřejnost 16. listopadu 2021 (záznam z druhé zmíněné naleznete na YouTube kanálu nadace). Naším záměrem bylo skrze případové studie z Česka a zahraničí alespoň rámcově porovnat situaci u nás s jinými zeměmi globálního Severu a také globálního Jihu – zvolily jsme Německo, protože je naším blízkým sousedem, s jehož politikami a politickou kulturou běžně naši realitu porovnáváme. V rámci globálního Jihu jsme zvolily Turecko jako příklad úskalí v partnerství veřejného a soukromého sektoru, což je často prosazovaný model.

Publikace má následující členění:

V první kapitole představujeme souvislosti diskuse o dalším vývoji vodohospodářství se zhoršujícími se klimatickými podmínkami, představujeme problémy spojené s provozováním vodohospodářství soukromými aktéry a jakým způsobem na ně reaguje remunicipalizace.

Ve druhé kapitole nabízíme první mapování trendu remunicipalizace v Česku a formulujeme doporučení pro její další rozvoj.

Třetí kapitola přibližuje naše zkušenosti a obtíže při mapování remunicipalizace v Česku, v rámci kterého jsme se setkaly s překvapivou mírou netransparentnosti.

Čtvrtá kapitola je případovou studií remunicipalizace na Šumpersku. Na základě studie dostupných materiálů a rozhovorů s aktérkami rekonstruuje průběh znovupřevzetí provozu vodohospodářství v regionu do obecních rukou a identifikuje hlavní faktory úspěchu i obecné bariéry, kterým obce usilující o vypovězení provozních smluv se soukromými firmami, často nadnárodními giganty, čelí.

V páté kapitole se podíváme do Německa na vývoj jejich veřejné diskuse o privatizaci a liberalizaci vodohospodářského sektoru. V tomto rámci pak ukazujeme spolupráci mezi obcemi a regiony jako klíčový nástroj pro zajištění úspěšného veřejného provozování vodohospodářství, ale také způsobu, jak nalézt novou a širší společenskou roli pro vodohospodářské instituce pod tlakem klimatické krize.

Případová studie z Turecka sborník uzavírá. Popisuje fungování vodohospodářského sektoru v Turecku a na příkladu Izmitu demonstruje ničivý dopad partnerství veřejného a soukromého sektoru na dostupnost vody a také formy odporu proti němu.

Návrat vodohospodářství do veřejných rukou jako řešení rizik spjatých s globálním trendem jeho privatizace v kontextu klimatické krize

Michaela Pixová

Voda a její vlastnictví v kontextu klimatické krize

Zatímco na mnoha místech světa je starost o vodu a její zajištění součástí každodenního života obyvatel, v Česku v nás starost o vodu začaly vyvolávat až teprve stále častěji se opakující epizody extrémního sucha. Je zajímavé, že sucho a klimatická krize jsou v Česku považovány za významné problémy, jichž se česká veřejnost značně obává. Nedávný průzkum pro iRozhlas. cz (Krawiecová, Kašpárek a Zákopčanová, 2021) nicméně ukázal, že tyto dvě hrozby Češi a Češky stále velmi často vnímají jako oddělené. Vyschlé studny v mnoha obcích, kůrovcová kalamita v seschlých lesích i bleskové povodně, silné bouře a tornáda, to vše jsou přitom jevy, jejichž společným jmenovatelem je hydrologický cyklus a meteorologické jevy narušené vzrůstající průměrnou globální teplotou. Ta stoupá především v důsledku spalování fosilních paliv, odlesňování, intenzivní zemědělské produkce a mnohých dalších činností lidstva, které se tak stávají hlavními příčinami probíhající antropogenní klimatické krize.

Je zásadní, aby česká společnost tyto souvislosti pochopila. Intenzita a frekvence střídání extrémních hydrologických jevů, které budou ohrožovat kvalitu a množství pitné vody, se totiž v důsledku prohlubující se klimatické krize budou nadále zvyšovat (viz např. projekt Intersucho¹, či Lieblová a Matěja, 2016). Hrozba nedostatku dostupné pitné vody v tomto kontextu vyvolává urgentní potřebu přehodnotit a transformovat naše dosavadní praxe, a to dvěma vzájemně provázanými způsoby, které přitom v českém diskurzu mnohdy bývají pojímány odděleně.

1) www.intersucho.cz

Zásadní je nutnost přeorganizovat naši společnost tak, aby se lidská činnost stala klimaticky neutrální a nevedla k dalšímu zvyšování globální teploty a tedy a tedy ani k dalšímu narušování hydrologického cyklu. Opatření na zmírňování lidského vlivu na změnu klimatu se nazývají mitigace a zahrnují především transformaci energetiky, která je stále závislá převážně na fosilních palivech a v jejímž rámci v Česku i ve světě stále dochází k obrovskému plýtvání. Do mitigací zapadají rovněž nutné změny v lesním hospodářství, v zemědělství, v průmyslu, stavebnictví, dopravě, našem konzumu a v mnoha dalších oblastech (viz např. Moldan a Pixová, 2020).

Stejně tak je však nezbytné činit také kroky reagující na dopady klimatické krize, z nichž právě projevy narušeného hydrologického cyklu patří k těm nejvýraznějším. Přizpůsobovat se musíme nejen dopadům, které již probíhají, ale také s ohledem na ty, které teprve přijdou a budou se v případě nedostatečné mitigace klimatické krize a dalšího růstu průměrné globální teploty nadále prohlubovat. Tato opatření spadají do kategorie adaptace, jejímž smyslem je především zvýšení odolnosti naší společnosti vůči probíhajícím změnám.

Právě na adaptaci se často odvolávají konzervativní politici a političky, kterým mitigační opatření připadají příliš drahá a složitá. Věří, že přizpůsobení se změně klimatu bude nejen možné, ale také levnější než snahy o její mírnění. Pomineme-li fakt, že prohlubující se klimatické krizi nebude možné se přizpůsobovat donekonečna, omyl tohoto předpokladu můžeme doložit právě na příkladu vodohospodářství. Dostupnost vody a její kvalitu klimatická krize ohrožuje v takové míře, že se adaptace našeho hospodaření s tímto zdrojem neobejde bez dalekosáhlých a nákladných změn. Ty přitom nemohou být jen technického a institucionálního rázu. Nutně budou muset proběhnout také zásadní paradigmatické změny způsobu, kterým na vodu jako společnost nahlížíme. Vypořádat se musíme také s politicko-ekonomickým uspořádáním naší globální společnosti, které ve své současné podobě umožňuje nejbohatším lidem světa vody využívat k dobývání renty a spolu s dalšími komoditami nás tak jejím prostřednictvím uvrhávat do novodobé podoby globálního feudalismu.

Právě voda nám dokonale ukazuje limity společenského systému, který k tomuto omezenému zdroji přistupuje nikoliv jako k základní podmínce života na Zemi, nýbrž jako ke komoditě sloužící k soukromému zisku. Na následujících řádcích si ukážeme, proč trend privatizace vodohospodářství po celém světě nadále pokračuje a proč se jako odpověď na něj objevil právě opačný trend remunicipalizace. Proč se tomuto novému trendu zatím stále ještě příliš nedaří v Česku si pak ukážeme v druhé kapitole.

Hrozba globálního trendu privatizace vodohospodářských společností

Navzdory více než čtyřem dekádam trvající neoliberalizace globálního politicko-ekonomického systému, vodohospodářství nadále zůstává sektorem, který by z většinového pohledu měl primárně sloužit především jako služba veřejnosti. V Česku tomu nasvědčuje zejména aktuální tendence k posílení ochrany vody v ústavněprávní rovině českého práva (Snopková, 2021). Přesto hospodaření s vodou bohužel nadále celosvětově podléhá trendu privatizace a partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPP), který coby dominantní model ve vodárenství v duchu neoliberální ideologie prosazují nejen samotné koncerny, které z tohoto modelu profitují, ale také mezinárodní finanční instituce a národní vlády. Jak se totiž ukazuje, velké nadnárodní firmy díky své ekonomické síle mohou veřejné instituce nejen ovládat a ohýbat tak legislativu ve svůj prospěch, ale také vydírat pomocí arbitráží. Vzhledem k postupnému ovládnutí trhu velkými zahraničními koncerny, z nichž k nejznámějším patří francouzská společnost Veolie, podporu tohoto trendu mezinárodním společenstvím tak lze nahlížet jako institucionalizaci, legitimizaci a normalizaci fenoménu známého jako uchvacování vody (v angličtině *water grabbing*), tedy situaci, kdy je mocným aktérům umožněno přebírat kontrolu nad vodními zdroji a spravovat je pro ně prospěšným způsobem, a to i na úkor místních uživatelů a ekosystémů. Vodohospodářství přitom patří k tzv. přirozeným monopolům (viz Sharkey, 1982), které se typicky vyskytují na trhu distribučních služeb závislých na určitém typu komplexní infrastruktury. Ztíženým vstupem konkurence na trh, který by vyžadoval vybudování paralelní infrastruktury, se tak soukromý aktér díky možnosti ovládat existující infrastrukturu v podstatě dostává do monopolního postavení. Velké koncerny typu Veolie, které jako soukromí poskytovatelé vodohospodářských služeb působí v desítkách zemí po celém světě, tak díky globální institucionální podpoře této privatizace postupně získávají monopolní postavení na globálním trhu s vodou (viz Public Citizen, 2005; Katko, Juuti a Schwartz, 2013).

Mezinárodní podpora tohoto trendu na jednu stranu vychází z předpokladu neoliberální ideologie, podle které jsou soukromé společnosti lepšími poskytovateli veřejných služeb než stát či obecně veřejný sektor. Její součástí je očekávání, že vzhledem ke svému primárnímu zaměření na generování zisku a přístupu k zahraničnímu know-how v rámci globálních korporací soukromí provozovatelé více investují do modernizace, inovací a efektivizace provozu. U veřejných provozovatelů je naopak kladen důraz na "politizaci" správy vodních zdrojů, která údajně vede k méně kompetentnímu řízení a menšímu rozsahu investic, protože priorita je dána cenové dostupnosti vody. Na druhou

stranu je však v této podpoře nedostatečně zohledněn fakt, že právě potřeba soukromého sektoru vytvářet zisk bývá téměř vždy v rozporu se zohledňováním zájmů a potřeb veřejnosti, která tyto soukromé služby využívá, platí za ně a v některých případech, k nimž právě vodohospodářství jednoznačně patří, je na nich existenčně závislá.

Mezinárodní instituce a národní vlády k upevňování trendu privatizace veřejných služeb nutí nejen ideologické dogma, ale také důsledky demontáže státu, ke které ve stejném duchu neoliberalizace dochází již desítky let. Stát již v důsledku této demontáže není schopen plnit své základní funkce a vykonávat státní správu v někdejší rozsahu, neboť mu na ně dílem neustálého tlaku na privatizaci nezbývá dostatek finančních a personálních kapacit. Paradoxní přitom je, že od státu navzdory okolnostem plnění této role nadále očekáváme. Stát se tak dostává do začarovaného kruhu, kdy je nucen sám sebe stále více outsourcovat na privátní sektor. V případě vodohospodářství tento outsourcing navíc soukromým společnostem umožňuje získat monopolní postavení na trhu.

Do hry kromě ideologie v nejednom případě vstupují netransparentní partikulární zájmy jednotlivců a skupin, které fungují jako spojky či mezičlánky mezi politickou mocí a soukromým byznysem a v jejichž důsledku je tak vodohospodářství silně protkáno korupcí a jinými formami nečestného jednání (viz Stålgren, 2006). Právě kvůli korupčnímu a nedostatečně regulovanému prostředí, ale také kvůli nedostatku vlastních financí a kvalifikovaného personálu, byl trend privatizace vodohospodářství nastolen v mnohých rozvojových zemích, v nichž vodohospodářská infrastruktura do příchodu zahraničních investic často de facto ani neexistovala. Mezinárodní finanční instituce v rámci rozvojových projektů upřednostňovaly výstavbu tamní vodohospodářské infrastruktury ve spolupráci s etablovanými zahraničními soukromými subjekty, jejichž potřebu generovat zisk bylo možné legitimizovat faktickou absencí místních subjektů, které by v těchto státech byly schopné se takového úkolu zhostit bez přílišných finančních ztrát a technických pochybení. Právě země globálního Jihu se však staly známé problematickými případy uchvacování vody. V důsledku chybějících mechanismů demokratické kontroly, periferního ekonomického postavení, extrémní chudoby a marginalizace populace a často také omezenosti vodních zdrojů v rozvojových zemích, vedly nelegitimní praxe soukromých aktérů spjatých s místními vládami ke konfliktům s místními obyvateli, které mnohdy nabíraly až spektakulární podoby tzv. válek o vodu (viz např. Arsenault, 2012; Kárníková, Kišimoto, Lobina a Petitjean, 2020).

Uchvacování vody, respektive korupční a jiné nelegitimní vyvádění zisků z vodohospodářského sektoru, je nicméně rozšířené po celém světě, tedy i v zemích globálního Severu. Globální zpráva o korupci ve vodohospodářství Transparency International (Zinnbauer a Dobson, 2008) uvádí, že navzdory mnohem extrémnějším dopadům v rozvojových zemích, korupce ve vodním sektoru je fenoménem, který se týká i Evropy, Severní Ameriky a Austrálie. Časté jsou případy nepotismu ve správních radách a institucích, či podvody a defraudace. Rozšířený je tzv. greenmailing, kdy se subjekty se zájmem danou společnost vytunelovat nejprve stanou jejími drobnými akcionáři a následně ohýbají situaci ve svůj prospěch tak, aby v ní mohli odkoupit většinový podíl. Jak uvádí Radek Novotný na webu Nadačního fondu Pravda o vodě (dále jako NFPV),² takto ovládnutá společnost je po greenmailingovém „nájezdu“ vytunelována, zadlužena, rozprodána, či zcela zlikvidována, případně většinový vlastník své akcie odprodá zpět společnosti za mnohem vyšší cenu. Novotný dále na svém webu uvádí, že společnosti bránící se protiprávnímu jednání se následně nezdídky potýkají se žalobními útoky – praxí známou též jako „slapp“,³ kdy původce protiprávního jednání na společnost podává různé typy trestních oznámení, žalob a stížností.

O podobných případech se někdy dozvídáme z tisku či od opozičních politiků a neziskových organizací. Způsoby, kterými si mocní aktéři zajišťují možnost ovládat vodohospodářství nicméně mnohdy probíhají plíživě a zdánlivě legálně, a bývají zastřeny ochrannou zdí technické komplexity celého oboru, do které má většinová společnost jen malý vhled. Právě proto korupce a protiprávní jednání v oblasti vodohospodářství mnohdy zcela uniká pozornosti veřejnosti a zabránit jim je tím pádem obtížné i v zemích s vysokou úrovní regulace a kontrolních mechanismů.

Jak ukázala zpráva české pobočky Transparency International o privatizaci vodárenství v Česku (Císařová, 2009), či jak svou činností dokládá NFPV, korupční jednání a netransparentní vyvádění zisků z vodohospodářství jsou významným způsobem rozvinuty i v Česku. Bohužel se přitom zdaleka netýká jen případů, kdy je provoz vodovodů a kanalizací v soukromých rukou. Jak si však ukážeme na následujících řádcích, a jak o tom mimo jiné hovoří zejména Radek Novotný z NFPV, vodohospodářství se bohužel v Česku mnohdy dostává do spárů korupce a netransparentních zájmů i v případech, kdy je jeho provoz plně v rukou obcí a měst, což mimo jiné svědčí o pokračující přítomnosti uchváceného státu na místní úrovni (viz Pixová, 2020). Vzhledem k tomu, že v Česku a mnohých dalších zemích globálního Severu zatím nedostupnost vody není tolik tíživá, jako v jiných částech světa, a obyvatelstvo je méně závislé na samozásobitelství a vlastních zdrojích vody, k uchvacování

²) pravdaovode.cz/novinky/greenmailig-v-zahranici

³) pravdaovode.cz/analzya-utoku-bilych-limecku-na-rn-2007/

vody prostřednictvím vodohospodářské infrastruktury, která obvykle zůstává ve vlastnictví měst a obcí, často dochází bez většího povšimnutí veřejnosti. Vyšších cen za vodu si obvykle všimnou jen ty nejzranitelnější skupiny, které však mnohdy bývají bezmocné a kromě vysokých cen vody čelí i dalším vysokým životním nákladům a tedy i řadě nejrůznějších existenčních potíží.

Také proto vznikl tento sborník, jehož cílem je upozornit především na rizika spjatá s privatizací vodohospodářství v čase zvyšující se nedostupnosti vody v důsledku klimatické krize. V průběhu jeho přípravy se však postupně ukázalo, že kromě rizik spjatých s privatizací je v českém prostředí nutné upozorňovat také na rizika spjatá právě s návratem vodohospodářství do rukou měst a obcí, který je nezbytnou součástí řešení aktuální situace. Tento proces ale musí zároveň probíhat transparentním způsobem, který nevede k další, jen o něco odlišné privatizaci zisků, a není zneužíván k populistickým účelům těch, kteří ve skutečnost neusilují o nic jiného než o napojení českých obecních vodovodů a kanalizací na již existující penězotoky odsávající veřejné finance do soukromých kapes.

Zdroje:

Arsenault, C. (2012): Války o vodu: nové konflikty 21. století? Sedmá generace. Dostupné na: <https://sedmagenerace.cz/valky-o-vodu-nove-konflikty-21-stoleti/>

Císařová, E. (2020): Privatizace vodárenství v České republice: kam odtékají zisky? Transparency International – Česká republika. Dostupné na: <https://bit.ly/2ZpBKAc>

Kárníková, A., Kišimoto, S., Lobina, E., Petitjean, O. (2020): Uchvacování vodních zdrojů jako problém a remunicipalizace jako jeho řešení. Rosa-Luxemburg-Stiftung e.V., Praha.

Katko, T.S., Juuti, P.S., Schwartz, K. (2013): Water Services Management and Governance: Lessons for a Sustainable Future. IWA Publishing. Dostupné na: <https://bit.ly/316ssK3>

Krawiecová, N., Kašpárek, M., Zákopčanová, K. (2021): Rozdělení klimatem: Češi se nejvíce bojí sucha a migrace. Stále ale doufají, že jim se změny vyhnou. iRozhlas.cz. Dostupné na: <https://bit.ly/3CZNmaS>

Lieblová, D., Matěja, Z. (2016): Klimatické změny a hrozba nedostatku vody v České republice. In: Sborník příspěvků z 11. mezinárodní vědecké konference Vefejná správa 2016. Univerzita Pardubice. Dostupné na: <https://download.upce.cz/fes/vs/vs2016.pdf>

McDonald, D.A., Swyngedouw, E. (2019): The new water wars: Struggles for remunicipalisation. Water Alternatives, 12(2): 322-333.

Moldan, B., Pixová, P. (2020): Klimatická krize! Mýty a fakta o stavu planety. Klimatická koalice, Praha. Dostupné na: <https://bit.ly/3y54ScM>

Pixová, M. (2020): Contested Czech Cities: From Urban Grassroots to Pro-democratic Populism. Springer, Singapore.

Public Citizen (2005): Veolia Environnement: A Corporate Profile. A special report by Public Citizen's Water for All program. Dostupné na: <https://bit.ly/3p7UOLV>

Sharkey, W. (1982): The Theory of Natural Monopoly. Cambridge University Press.

Snopková, T. (2021): Právo na vodu a aktuální tendence k posílení ochrany vody v ústavněprávní rovině českého práva. Právník, 7. Dostupné na: <https://bit.ly/3rWe5Dr>

Stålgren, P. (2006): Corruption in the Water Sector: Causes, Consequences and Potential Reform. Swedish Water House Policy Brief Nr. 4. SIWI.

Zinnbauer, D., Dobson, R. (2008): Global Corruption Report 2008: Corruption in the Water Sector. Transparency International, Cambridge University Press. Dostupné na: <https://bit.ly/30RAK8h>

Remunicipalizace vodohospodářských společností jako cesta k jejich udržitelnějšímu a spravedlivějšímu provozu – doporučení pro Českou republiku

Michaela Pixová, Anna Kárníková

V reakci na neuspokojivé výsledky soukromých hráčů v provozu vodohospodářské infrastruktury přibližně od roku 2000 ve světě, a zejména v Evropě, stále častěji dochází k remunicipalizaci vodohospodářských společností, tedy k postupnému navracení vody do rukou obcí a měst (Kishimoto, Lobina a Petitjean, 2015; McDonald a Swyngedouw, 2019). V této kapitole budeme zkoumat jak výhody tohoto trendu, tak proč lze remunicipalizaci považovat za adekvátní odpověď na výzvy, před kterými stojí vodohospodářství v 21. století.

Měnící se nároky na vodohospodářství – klimatická krize a evropská legislativa

V kontextu klimatické krize bude transformace vodohospodářství technologicky, finančně a kapacitně velmi nákladnou záležitostí. Jak ukazují zkušenosti z Německa (viz pátá kapitola), vodohospodářský sektor bude muset postupně rozšiřovat svůj záběr, proměňovat roli a spolupracovat v širším spojení na klíčových projektech, jako je zadrž vody ve městech nebo v krajině.

Evropská unie v kontextu klimatické krize postupně uzpůsobuje svou legislativu a dotační podmínky tak, aby členské státy a veřejné subjekty k žádoucí transformaci vodohospodářství motivovala.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2020/852 ze dne 18. června 2020 stanovuje za účelem stanovení míry environmentální udržitelnosti in-

vestic kritéria pro určení kvalifikace hospodářské činnosti jako environmentálně udržitelné. Tato tzv. taxonomie EU bude vyžadovat například posuzování přímých emisí skleníkových plynů vzniklých v čistírnách odpadních vod, zavádění opatření k zabránění nadměrnému přelítí srážkových vod ze stokového systému odpadních vod či stanovení maximální výše čisté průměrné spotřeby energie na odběr a úpravu vody, v rámci níž bude nutné zavádět opatření snižující spotřebu energie či přecházet na obnovitelné zdroje. Od roku 2022 má také platit nová směrnice o čištění městských odpadních vod, která má přispívat k zavádění čistšího a oběhového hospodářství či hospodářství účinněji využívajícího zdroje.

Nutnou součástí transformace vodohospodářství bude také zavedení interdisciplinárního, meziresortního a holistického přístupu k oboru, včetně užší spolupráce s aktéry ze sektorů, které jsou zatím vnímány odděleně. Spolehlivé dodávky kvalitní pitné vody nezávisí jen na vodních trubkách, kanálech a čističkách, ale jsou neoddělitelně spjaté také například s ochranou zdrojových území, retenční schopností krajiny či modrozelenou infrastrukturou ve městech. Vodohospodářství proto musí vstupovat do dialogu s regionálním plánováním, územním rozvojem i obory, které jsou na vodě závislé, nebo jí svou činností ovlivňují – jako je průmysl, energetika, stavebnictví či zemědělství.

Je nasnadě, že takto komplexní transformaci bude nutné financovat z mnohem širšího spektra zdrojů než dosud – v Německu proto běží intenzivně debata o zapojení daňových zdrojů, pokud by vodohospodářství mělo plnit funkce nad rámec zajištění pitné vody a zpracování vod odpadních.

Privatizace a modely provozu vodárenské infrastruktury – a jak hodnotit jejich výsledky?

Až do změny režimu v roce 1989 bylo v socialistickém Československu vodohospodářství v rukou státu. Ještě v roce 1993 bylo evidováno 11 státních podniků (9 krajských a 2 pražské), které byly následně státem bezplatně převedeny do majetku měst a obcí. Samosprávy posléze volily velmi odlišné modely provozu vodárenské infrastruktury. Některé dál pokračovaly v provozu vodohospodářské infrastruktury v rámci svazů měst a obcí, jiné zůstaly na provoz samy. Téměř ve všech případech zůstala vodárenská infrastruktura v majetku samospráv, avšak společnosti provozující tuto infrastrukturu, tedy zajišťující dodávky a čištění vody, čekaly odlišné osudy.

Některé provozní společnosti zůstaly v rukou samospráv, jiné byly vloženy do obchodní společnosti s majetkovým podílem měst a obcí. V těchto případech mluvíme o smíšeném modelu provozování a v zásadě jde o model, kde remunicipalizace není potřeba. Největší koncentrace vodáren v rukou města se nachází zejména na jižní Moravě. Zároveň právě vodárny fungující tímto způsobem často mohou čelit nátlaku těch, kteří se zde s pomocí praktik, jako je greenmailing (popsané v předchozí kapitole), tedy postupný odkup akcií, snaží společnost ovládnout.

Jiným případem je oddílný model provozování, který je také znám jako „provozní model“ nebo též „čistě provozní model“. Tento model spočívá v uzavření dlouhodobé smlouvy s provozovatelem vodohospodářské infrastruktury, který se následně na základě koncesní smlouvy stává také příjemcem vodného a stočného. Jsou to tyto případy, kdy se k provozu dostávají soukromé společnosti, často právě zahraniční koncerny. Vodárny ovládané zahraničními koncerny se koncentrují zejména v severních, jižních a středních Čechách a jedná se o v Česku nejčastější model.

Příkladem oddílného modelu provozování je nicméně také oddílný model se servisní smlouvou, kdy je sice příjemcem vodného a stočného obec či její svazek a vedle infrastrukturního majetku zůstává ve veřejném vlastnictví i provozní společnost, prostřednictvím servisní smlouvy však v tomto modelu může nadále významně figurovat soukromá společnost. Tímto příkladem je v Česku Severočeská vodárenská společnost a.s., která sice v roce 2019 odkoupila od Veolie majoritní podíl v provozní společnosti, zároveň však Veolie v celém provozu nadále figuruje prostřednictvím 25% podílu na nově založené akciové společnosti Severočeská servisní.

Dalším provozním modelem, který je nejméně obvyklý, je pak model vlastnický, kdy je vlastník vodohospodářského infrastrukturního majetku zároveň vlastníkem provozovatelské společnosti. Takovým příkladem jsou v Česku pouze Severomoravské vodovody a kanalizace Ostrava, kde je většinovým vlastníkem infrastruktury i provozní společnosti soukromá společnost Aqualia Czech S.L. a které představují zhruba 2 % trhu.

Nakonec existuje také kombinovaný model provozování, kdy je jeden z majitelů vodohospodářského infrastrukturního majetku zároveň jeho provozovatelem na základě dlouhodobé smlouvy – to se týká zhruba 12 % českého trhu.⁴

Na rozdíl od Německa, kde konstatovali na základě benchmarkingu fungujícího od roku 2000, že není rozdíl mezi výsledky tzv. provozního a oddílného

4) www.vak.cz

modelu, jsou v Česku výsledky různých modelů hodnoceny často účelově, a ne v transparentní diskusi. Zatímco v Německu se do hodnocení výkonu různých modelů zapojila řada akademických pracovišť, u nás pracujeme s materiály zpracovanými zpravidla skupinami s různými zájmy, o jejichž ne-strannosti lze pochybovat.

Ministerstvo zemědělství skrze svůj benchmarking (2018), stejně jako sdružení SOVAK (kde dominují soukromí provozovatelé), prosazují oddílný model. Za největší problém nepovažují vyvážení značných objemů finančních prostředků z vodárenství do zahraničí (což je naopak nejčastější námitkou obcí), ale jeho atomizaci, především pak velké množství malých vodáren bez kvalifikovaného provozu a dynamiku volebního cyklu, která vede k nedostatečným investicím do vodohospodářské infrastruktury (politické reprezentace dají přednost snížení ceny vodného a stočného) a porušování zákonné povinnosti. Zahraniční koncerny naopak považují za spolehlivé a profesionální partnery, kteří jsou schopni zajistit know-how, které v obcích a městech chybí. Tento argument má ale své slabiny – zahraniční koncerny totiž ve skutečnosti často využívají dlouhodobě existující expertizu ještě z dob před jejich převzetím a sledování trendů a přenos inovací často souvisí spíše s osobnostním nastavením manažerů a manažerek než vazbou na zahraničí přes firmu. Jak vyplývá z našeho výzkumu, v provozních společnostech řízených zahraničními koncerny často figuruje také skleněný strop, který brání kariéernímu postupu kvalifikovaných řadových zaměstnanců na vedoucí pozice. Ty totiž bývají obsazovány loajálními zaměstnanci, kteří fungují jako spojky provozní společnosti s politickou scénou daného města, obce, kraje či státu, kde hlídají rámcové podmínky pro své podnikání. U menších obcí pak lze řešit problémy s kapacitami právě vytvářením spolupracujících sítí.

Na tyto a další argumenty se díváme podrobněji v případové studii remunicipalizace na Šumpersku a v analýze německé situace, které jasně ukazují, že lze vytvořit pro provoz obcí takové podmínky, které výše uvedená rizika výrazně snižují nebo zcela odstraňují (spolupráce obcí, nastavení struktury řízení a vazeb na politickou reprezentaci). To vyvolává otázky, s jakým cílem ministerstvo zemědělství oddílný model prosazuje a jaké zájmy přitom reprezentuje. Problémem jejich benchmarkingu je také přílišné zaměření na finanční a technické parametry, které v hodnocení jednotlivých modelů nedostatečně zhodnocuje jiné aspekty, např. environmentální a sociální. Právě to jsou ale oblasti, kde je vodohospodářství odpovědné za plnění širších veřejných zájmů, které sice stojí mimo zadání soukromých provozovatelů (kteří se soustředí na úzké funkce vodohospodářství), ale nelze je přitom při hodnocení výkonu různých modelů ignorovat.

Právě vyvážená diskuse o přínosech a rizicích různých modelů by měla provázet aktuální klíčové období, ve kterém postupně končí řada smluv, jejichž časové omezení bylo v době našeho vstupu vynuceno Evropskou unií. Vlastníci vodohospodářské infrastruktury nyní mají možnost model jejího provozování změnit.

Netransparentnost, uchvácený stát a populismus ve vodohospodářství

Jak je z výše uvedeného patrné, oproti období před rokem 1993 je výrazným rysem vývoje v českém vodohospodářství značná atomizace z hlediska vlastnické struktury a nastavení provozních modelů. V roce 2018 bylo evidováno 2941 provozovatelů vodohospodářské infrastruktury. Jak uvádí Císařová (2009) ve zprávě Transparency International ČR, součástí této atomizace v 90. letech 20. století bylo neprůhledné nastavení vlastnických práv a dlouhodobých smluv, které dodnes provází celá řada nejasností (viz příklad Šumperka a vendor lock-inu skrze pro obce nevýhodně napsané smlouvy). Jedním z typických rysů uzavíraných smluv byla často jejich nevýhodnost pro města a obce, které v důsledku příliš nízkých nájmů placených provozními společnostmi a nemožnosti pobírat vodné a stočné nebyly nebo dodnes nejsou schopné vytvářet dostatečné zisky pro údržbu a modernizaci vodohospodářské infrastruktury, za kterou coby její vlastníci odpovídají. Města a obce si také včas neuvědomily, že kvůli spolupráci se soukromými subjekty nebudou splňovat podmínky pro získání dotací z evropského rozpočtu.

V průběhu let se majetkové podíly různých soukromých a veřejných subjektů neustále měnily, přičemž z našeho průzkumu i ze zkušeností popisovaných na webu NFPV je patrné, že vodárny a místní zastupitelstva na mnoha místech republiky prakticky neustále nebo v opakujících se cyklech čelily různým formám nátlaku soukromých společností na odkup akcií v provozních společnostech a možnost získat jejich prostřednictvím vliv na jejich další osud. Typickou je rovněž praxe známá jako greenmailing, kterou jsme popsaly na straně 18. Některá města a obce se tomuto nátlaku ubránily, často zásluhou činnosti Radka Novotného a jeho Nadačního fondu Pravda o vodě, který o problematice šíří osvětu a poskytuje poradenství a především také participuje na různých soudních žalobách se zahraničními koncerny, které často vyhrává.⁵

5) pravdaovode.cz/rozsudky

Přesto však v současnosti značnou část velkých provozních společností v Česku ve větší či menší míře nadále ovládají zahraniční vlastníci, ať už přímo vlastnictvím majoritního podílu akcií, nebo skrze loajální prostředníky v zastupitelstvech, managementu či ve statutárních orgánech. Podle informací NFPV kvůli vlivu zahraničních vlastníků české vodárenství od roku 2010 přišlo o částku dosahující min. 53 miliard Kč. Z toho 23 miliard tvoří vyvedené zisky z vodného a stočného, o dalších cca 30 miliard se české samosprávy připravily na dotacích, které kvůli přítomnosti soukromých subjektů ve vodárenství nemohly přijímat. V oboru se tedy projevují veškeré typické rysy uchváceného státu a centralizace moci, tedy systematické korupce, jejímž prostřednictvím soukromé zájmy ovládají rozhodovací procesy ve státní správě ve svůj prospěch a která je v Česku významně přítomná (viz Innes, 2013, 2016; Hanley a Vachudová, 2018) a projevuje se i na úrovni místních samospráv (Horák 2013; Pixová 2020). V uchváceném státu je typické, že se silní ekonomičtí aktéři dostávají k různým možnostem „dobývání renty“,⁶ tedy k možnosti profitovat ze správy strategických odvětví veřejné správy, včetně veřejných služeb, k nimž patří i dodávky pitné vody (viz např. Lovei a Whittington, 1991).

Netransparentnost a rysy uchváceného státu v českém kontextu bohužel provází i případy, kdy města a obce odkupují své provozní společnosti zpět. Jak už jsme vysvětlili výše v souvislosti s praxí greenmailingu, samosprávy často akcie v provozní vodárenské společnosti zpětně vykupují výrazně draž, než za kolik byly tyto akcie původně prodány, anebo se jim vodárna vrací zpátky vytunelovaná, zadlužená, nebo silně podfinancovaná a zanedbaná. Skutečnost, že netransparentní zájmy a protiprávní jednání jsou častým průvodním znakem i v procesu remunicipalizace, dokládají zkušenosti Radka Novotného zveřejněné na webu NFPV. Ten mj. též upozorňuje na případy, kdy obce sice provozní společnost získají zpět do svého vlastnictví, zároveň však se zahraničním koncernem uzavřou servisní smlouvu a tím jej de facto ponechají ve hře více či méně skrytým způsobem. Jde o případ oddílného provozního modelu se servisní smlouvou, který je popsán na straně 23.

Shrnutí situace v Česku a doporučení

Jak je patrné, k nejzásadnějším nedostatkům českého vodohospodářství patří jeho atomizace, výrazná podfinancovanost a vliv zahraničních vlastníků a dalších netransparentních zájmů, kvůli kterým jsou z českého vodohospodářství a z veřejných rozpočtů vyváděny částky dosahující desítek miliard korun do zahraničí a do daňových rájů. Aktuální stav neumožňuje dlouhodobé investice a plánování, které přitom v kontextu klimatické krize a na ní reagující evropské legislativy budou naprostou nezbytností.

⁶) pravdaovode.cz/novinky/dobyvani-renty

Zcela nezbytné bude změnit stávající systém financování oboru vodního hospodářství. Aktuálně je celý obor, včetně všech na něj navazujících institucí a služeb (např. státní podniky Povodí, či meteorologické služby), financován pouze z příjmů vzniklých v rámci stávajícího systému poplatků (např. za odběry podzemních a povrchových vod, za vypouštění odpadních vod, využívání vodních toků k energetickým účelům apod.), plateb uživatelů vody (formou plateb vodného a stočného) a z daní. Tyto příjmy jsou naprosto nedostatečné již nyní, kdy přitom zatím pocítujeme pouze počáteční projevy klimatické krize. Z těchto chabých příjmů navíc značný objem uniká formou soukromých zisků pro zahraniční koncerny.

Klimatická krize nás přitom bude nutit k tomu, abychom celý obor vodohospodářství kompletně transformovali a adaptovali se tak na stále obtížnější podmínky. Zhoršující se klimatické podmínky a časté výskyty extrémních meteorologických a hydrologických jevů budou vyžadovat nejen vyšší finanční prostředky, ale také sdílení zdrojů pitné vody v rámci velkých regionů. Atomizace vlastnictví provozních vodárenských společností, výrazný vliv zahraničních vlastníků a odlišné strategie cenotvorby (včetně zisku) a reinvestic jsou však významnou provozní a ekonomickou bariérou tohoto sdílení. Atomizace rovněž negativně ovlivňuje efektivitu investic do vodárenské infrastruktury a možnost využívat dotace z veřejných rozpočtů České republiky a Evropské Unie.

Na základě naší analýzy vidíme jako zásadní tyto kroky:

- Vést odborně podloženou a nestrannou debatu o výhodách různých modelů provozu vodohospodářské infrastruktury, včetně zvážení cest, jak zmírňovat či odstraňovat jejich rizika.
- Vytvořit veřejnou podpůrnou síť pro obce, které mají zájem o remunicipalizaci, jež nabídne poradenství jak v technické a právní oblasti, tak v oblasti vyjednávání se zahraničními vlastníky. Tato síť by měla také umožnit sdílení zkušeností a vzájemnou podporu obcí, které chtějí revidovat svůj model provozu.
- Vytvořit platformu pro diskusi o širší roli vodohospodářského sektoru v oblasti mitigace a adaptace na změnu klimatu a ukazovat na příklady dobré praxe (např. plánovaný program SUWAC⁷⁾) a diskutovat způsoby financování případných širších odpovědností sektoru.

⁷⁾ www.suwac.cz/o-programu

- Výrazně posílit demokratický dohled nad celým oborem, aby v jeho rámci nedocházelo k často protiprávnímu vyvádění veřejných prostředků. Obor by se naopak měl orientovat na plnění dlouhodobých úkolů. Přes zásadní význam tohoto sektoru a frapantní porušování zákona i poškozování veřejného zájmu se praxi v sektoru věnuje jen minimum mediální pozornosti. Veřejný tlak může hrát podle šumperské zkušenosti v úspěšné remunicipalizaci klíčovou roli a zajišťuje také kontrolu zástupců a zástupkyň samospráv při obhajování veřejného zájmu. K zesílení hlasu obhajujícího veřejné zájmy v oblasti hospodaření s vodou bude vhodné také propojovat a vzájemně posilovat různé zápasy o vodu (např. obce, jejichž zdroje vody jsou ohrožené těžbou, jako na Uherskohradištsku a v okolí polského dolu Turów či organizace, které lobbují za zádrž vody v krajině nebo usilují o změnu zemědělské praxe).

Zdroje:

Císařová, E. (2020): Privatizace vodárenství v České republice: kam odtékají zisky? Transparency International – Česká republika. Dostupné na: <https://bit.ly/2ZpBKAc>

Horák, M. (2014): Úspěch i zklamání: Demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000. Karolinum, Praha.

Hanley, S., Vachudova, M.A. (2018): Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic. *East European Politics*, 34(3): 276–296.

Innes, A. (2013): The political economy of state capture in Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, 52(1): 88–104.

Innes, A. (2016): Corporate state capture in open societies: The emergence of corporate brokerage party systems. *East European Politics and Societies: and Cultures*, 30(3): 594–620.

Kishimoto, S., Lobina, E., Petitjean, O. (eds.) (2015): Our public water future: The global experience with remunicipalisation. Transnational Institute (TNI) / Public Services International Research Unit (PSIRU) / Multinationals Observatory / Municipal Services Project (MSP) / European Federation of Public Service Unions (EPSU), Amsterdam / London / Paris / Cape Town / Brussels. Dostupné na: <https://bit.ly/311VwCD>

Lovei, L., Whittington, D. (1991): Rent Seeking in Water Supply. The World Bank. Dostupné na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/917641468772164212/pdf/multi-page.pdf>

McDonald, D.A., Swyngedouw, E. (2019): The new water wars: Struggles for remunicipalisation. *Water Alternatives*, 12(2): 322–333.

Ministerstvo zemědělství (2018): Zpráva z benchmarkingu za rok 2018. Odbor hlavního regulátora a vrchního dohledu sektoru VaK, oddělení analytické a benchmarkingu. Dostupné na: <https://eagri.cz/public/web/mze/voda/vodovody-a-kanalizace/benchmarking-vak/zprava-za-rok-2018/>

Pixová, M. (2020): Contested Czech Cities: From Urban Grassroots to Pro-democratic Populism. Springer, Singapore.

Netransparentní vodárny v rukou měst a obcí: Terénní poznámky z ma- pování remunicipalizace v Česku

Michaela Pixová

Jak již bylo v této publikaci uvedeno, netransparentnost a potenciální rysy uchváceného státu v českém kontextu bohužel v některých případech provádí i ty vodárny, jejichž provoz se vrátil zpět do rukou měst a obcí. Ukázaly jsme, že tento návrat provozních společností může souviset s praxí greenmailingu, kdy samosprávy akcie v provozní vodárenské společnosti zpětně vykupují výrazně draž, než za kolik byly tyto akcie původně prodány, anebo se jim vodárna vrací zpátky vytunelovaná, zadlužená, nebo silně podfinancovaná a zanedbaná. V jiných případech si odcházející zahraniční koncern u samosprávy zajistí přístup k provozu vodárenské infrastruktury jinou, méně viditelnou cestou, např. prostřednictvím uzavření servisní smlouvy. Tímto způsobem se pak de facto soukromý provozovatel více či méně skrytým způsobem k veřejným penězům dostává oklikou. Dále jsme rovněž v první kapitole upozorňovaly na častý výskyt korupce, nepotismu ve správních radách a institucích, či podvody a defraudace. Ty samozřejmě mohou při nedostatku demokratického dohledu doprovázet i vodárny ve 100% veřejném vlastnictví.

Přítomnost netransparentních zájmů či jiného potenciálně protiprávního jednání dokládá také naše zkušenost v rámci tohoto výzkumu, během kterého jsme se setkaly s výraznou neochotou zástupců a zástupkyň vodáren a příslušných obecních zastupitelstev s námi o procesu odkupu provozních společností zpět do vlastnictví samospráv hovořit. Svědčí o nich rovněž několik námi provedených rozhovorů s anonymními jednotlivci, kteří v oboru působili nebo působí, a mají insiderský vhled do fungování tuzemského vodohospodářství. Během naší snahy zmapovat osvědčené příklady remunicipalizace jsme se obrátily celkem na čtyři vodárny, otevřeně hovořit se nám však podařilo pouze s aktéry zapojenými do procesu odkupu akcií od SUEZ Group v Šumperské provozní vodohospodářské společnosti. Případové studii ze Šumperska se věnujeme ve čtvrté kapitole této publikace.

V případě jiných vodárenských provozních společností jsme však již takové štěstí neměly, a to i přesto, že jsme si cíleně vybíraly vodárny, které jsou považovány za příklady zdařilého odkupu městem či obcí. K těm patří např. akciová společnost Vodárna Plzeň, po dvouměsíčních snahách jsme však v rámci vodárny ani politického vedení města Plzeň nenašly jedinou osobu, která by s námi byla ochotná o celém procesu návratu společnosti do veřejného majetku mluvit. Od anonymního zdroje jsme se dozvěděly, že za deprivatizaci plzeňské vodárny stáli stejní lidé, jako za její privatizaci. Veolie údajně od provozu sama ustoupila kvůli zvyšujícím se nákladům provozu spojeným se znečištěním vody pesticidy, kvůli kterým vodárna potřebovala velké reinvestice. Náš zdroj rovněž upozornil na to, že netransparentní zájmy jsou v Plzni silně protkány s tamní buňkou ODS, která je jimi celorepublikově nechvalně známá, a o kterých rovněž pojednávají některé publikace zaměřené na korupci a rozkládání státu (Dvořáková, 2012; Klíma, 2015).

Kontakt se nám podařilo navázat s vedením moravského Svazu vodovodů a kanalizací měst a obcí (dále SVKMO), společnosti s ručením omezeným, která je od 21. 12. 2012 jediným akcionářem společnosti Vodárenské akciové společnosti (VAK, a.s.) působící ve městech Boskovice, Brno-venkov, Jihlava, Třebíč, Znojmo a Žďár nad Sázavou. Na svých stránkách SVKMO deklaruje snahu vykonávat funkci akcionáře s cílem vytvářet podmínky pro obnovu a rozvoj vodohospodářské infrastruktury za současné optimalizace provozních nákladů. Kontakt nám byl zprostředkován Ing. Vojtěchem Doležalem, expertem pro provoz vodohospodářské infrastruktury, který se 30. 9. zúčastnil námi organizovaného kulatého stolu a jehož poradenská a konzultační firma SEWACO s SVKMO spolupracuje. Ani osobní doporučení však nepomohlo tomu, aby se s námi prokurista SVKMO setkal a zodpověděl naše otázky, které se týkaly především detailního popisu deprivatizace VAK, a.s., ale také např. změny pracovních podmínek pro zaměstnance a zaměstnankyně související právě s touto deprivatizací. Posléze jsme proto kontaktovaly tiskovou mluvčí přímo VAK, a.s., ta se však po konzultaci s vedením společnosti rovněž rozhodla nám rozhovor neposkytnout.

Pokusily jsme se kontaktovat také tiskové mluvčí Pražských vodovodů a kanalizací, a.s., kde odkup akcií od Veolie aktuálně probíhá a deprivatizace má být dokončena do roku 2028, nikdo však na zaslané emaily nereagoval. Případ pražské vodárny je opět podrobněji zpracován na webu NFPV,⁸ podle kterého rezignace pražských politiků na prodej vody v Praze připravila veřejnost od roku 2000 o 8,3 miliard Kč vyvedených do ciziny, a o další miliardy, které nebylo možné čerpat formou dotací. Od dalších snah o kontaktování společnosti jsme upustily poté, co se nám naskytla možnost provést rozhovor s anonymním zdrojem, který v PVK v minulosti pracoval a dodnes se ve vo-

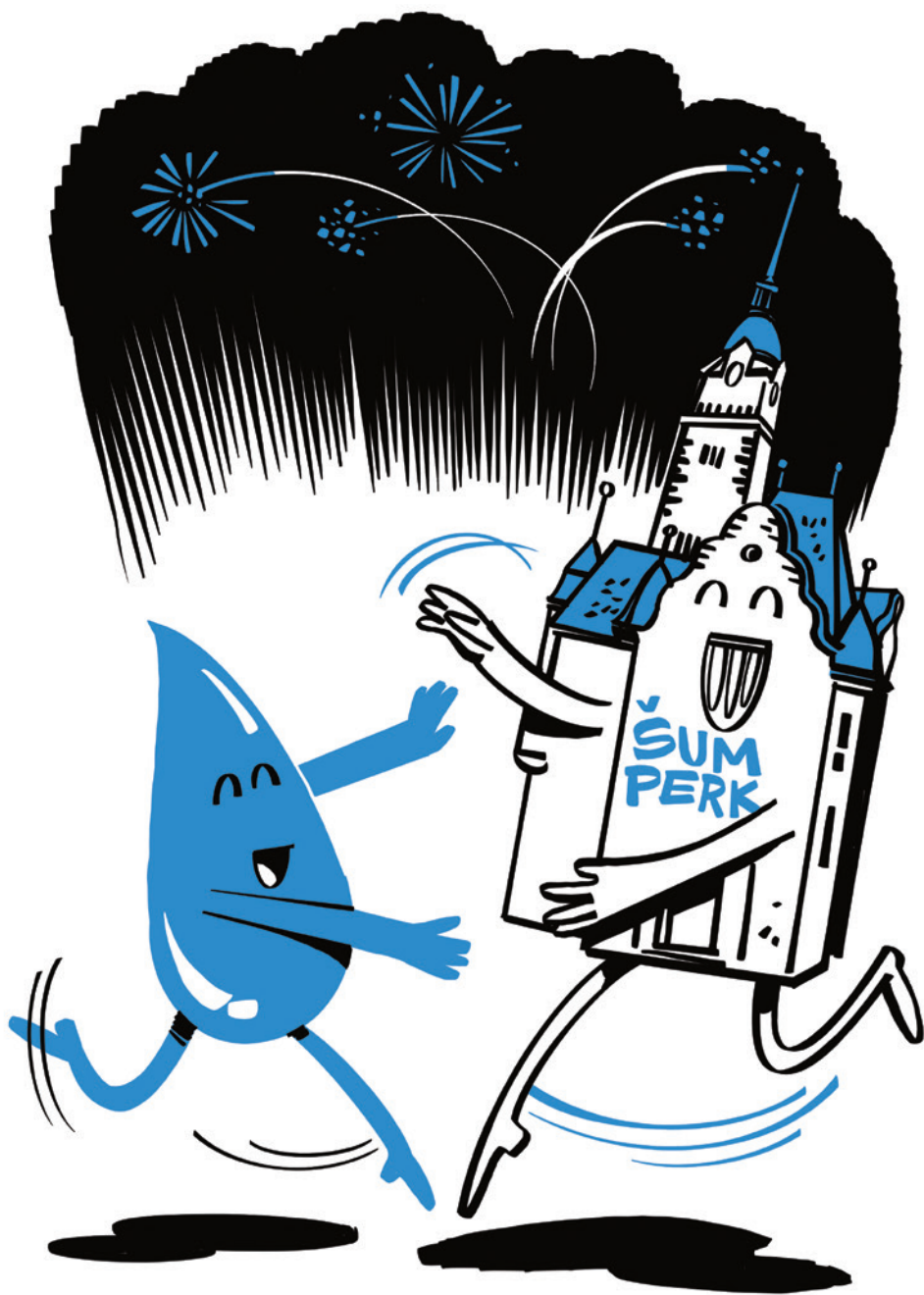
8) pravdaovode.cz/praha/

dárenství pohybuje a velmi dobře orientuje. Získaly jsme náhled do fungování rozsáhlých klientelistických sítí a procesů spojených s obcházením dotačních pravidel Evropské unie, které zde bohužel nemůžeme kvůli nedostatku průkazného materiálu zveřejnit. Lze však konstatovat, že v současném kontextu de facto neexistuje možnost ve vodárenství investovat a plánovat dlouhodobým a udržitelným způsobem. Vodné a stočné představují pouze krátkodobé příjmy. Jejich zdražování, které bylo konkrétně v případě Prahy údajně umožněno politickým obsazením vedení vodárny, přitom neslouží ke zlepšování samotného oboru. Vzhledem k výzvám, jimž česká společnost a dostupnost vody v kontextu klimatické krize čelí, by alarmující situace ve vodárenství zasluhovala jak podrobné zmapování v rámci investigativní žurnalistiky, tak i prošetření potenciální hospodářské kriminality Policií ČR.

Zdroje:

Dvořáková, V. (2012): Rozkládání státu. Universum.

Klíma, M. (2015): Od totality k defektní demokracii: privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem. SLON, Praha

Veřejný tlak, vlastní analýza a tvrdost v jednání jako faktory úspěchu remunicipalizace provozu vodárenství na Šumpersku

Anna Kárníková

Úvod do situace

Od první veřejné akce v roce 2013, kterou svolala s místními občany opozice, po převzetí provozu vodohospodářské infrastruktury do obecních rukou od globálního giganta SUEZ uplynulo v Šumperku téměř 7 let. Města a obce vodárenskou infrastrukturu v okrese dlouhodobě vlastní (což je případ téměř celého Česka s výjimkou oblastí obhospodařovaných akciovou společností Severomoravské vodovody a kanalizace Ostrava, kde infrastrukturu vlastní i provozuje španělská společnost), její provoz převezmou do svých rukou od začátku roku 2022. Příklad Šumperska ukazuje, jak může vypadat cesta k remunicipalizaci vody v Česku – co jsou hlavní úskalí, ale také důležité ingredience úspěchu. Případovou studii, jejímž cílem je ukázat jak obecně platné mechanismy, tak specifika šumperské situace, jsme vytvořily na základě veřejně dostupných zdrojů a rozhovorů s klíčovými aktéry.

V Šumperku jsou hlavními hráči v oblasti vodohospodářství dvě akciové společnosti, obě založeny v roce 1994 v procesu privatizace státního podniku Vodovody a kanalizace Šumperk: Vodohospodářská zařízení Šumperk, a.s. (dále VHZ), která vlastní infrastrukturu v šumperském okrese (účastní se aktuálně 6 měst a 24 obcí), a Šumperská provozní vodohospodářská společnost, a.s. (dále ŠPVS), která vodohospodářský majetek obcí skrze VHZ spravuje, ale vlastní také provozní majetek, jako jsou budovy a technika. ŠPVS zásobuje vodou zhruba 80 tisíc lidí v šumperském okrese a cena vody se pohybuje dlouhodobě pod celostátním průměrem.

V provozní části (ŠPVS) se jako majoritní vlastník angažoval kontroverzní podnikatel a bývalý policista Vratislav Kutal, který byl jednou z hlavních postav

největší kriminální aféry 90. let – podvodů s lehkými topnými oleji⁹. V roce 2003 byl pravomocně odsouzen k desetiletému trestu odnětí svobody za přípravu vraždy novináře a bombového útoku, kontroverze provázela i jeho dřívější propuštění z vězení v roce 2007.

Zastrašování, vyhrožování a napadání osob, které se ve svých městech zasazují o transparentnost ve vodohospodářství, nebo prosazují zájmy obce proti zájmům koncernu, jsou bohužel poměrně časté praktiky, o kterých se ale velmi málo mluví. Na Šumpersku se například jednalo o zapálení živého plotu kolem domu jednoho ze zastupitelů, s podobnými (i drsnějšími) praktikami se setkávají aktivisté a aktivistky i v jiných regionech. To vyvolává otázky, jaké místní struktury mají své osobní zájmy ve vodním hospodářství a jakou roli v jejich hájení hrají mezinárodní koncerny.

V roce 2001 Vratislav Kutal svůj podíl v ŠPVS prodal společnosti SUEZ GROUP (její vodohospodářské divizi ONDEO Services). Ta také uzavřela koncesní smlouvu na provozování majetku pod VHZ do konce roku 2021. Bylo proto jasné, že nejpozději v roce 2020 se otevře příležitost diskutovat o výhodách provozu skrze zahraniční koncern.

Politický kontext

Politické vedení Šumperku mělo kontinuitu od 90. let – dlouholetý starosta v letech 2002 až 2018 Zdeněk Brož byl poprvé zvolen zastupitelem v roce 1990, ještě za Občanské fórum, poté střídal různé nezávislé kandidátky. Od roku 2008 byl místostarostou města. V letech 2012 až 2018 byl také senátorem jako nestraník s podporou KDU-ČSL. Zdeněk Brož byl zastáncem provozního modelu (tedy provozování vodohospodářské infrastruktury soukromou společností), který ze své pozice ve vedení a také jako člen představenstva VHZ města dlouhodobě prosazoval. Propojení mezi politickou reprezentací a zájmy soukromého provozovatele zajišťoval také Petr Suchomel, předseda představenstva VHZ a dlouholetý zastupitel (a také radní a místostarosta) města Šumperka (dnes v dozorčí radě ŠPVS a vedoucí týmu řízení projektů a provozování infrastruktury ve VHZ).

Díky angažmá místní občanské společnosti se z provozu vodohospodářství podařilo udělat téma – byl to však dlouhý proces. Hybatelem procesu byla skupina občanů spojených pod značkou PRO REGION, kteří v roce 2014 získali dvě místa v zastupitelstvu na společné kandidátce s Piráty, ve volbách v roce 2018 však měli již 4 místa na vlastní kandidátce a ve spolupráci

9) www.idnes.cz/olomouc/zpravy/vodarny-ceny-vody-zmena-provozovatele-sumpersko.A170221_2307405_olomouc-zpravy_stk

s ANO 2011 a uskupením Šumperáci ukončili dlouholetou vládu skupiny kolem starosty Brože. Důvodem pro vzednutí nových hnutí byla dlouhodobá absence opozice ve městě a také diskuse kolem správy vodohospodářské infrastruktury. Důležitým faktorem bylo spojení s iniciativou Rekonstrukce státu, která od roku 2013 lobbjuje za konkrétní návrhy proti zneužívání veřejných peněz. Právě pod hlavičkou Rekonstrukce státu (které vedla místní ambasadorka projektu a pozdější zastupitelka) proběhla v roce 2013 první veřejná debata se starostou k protikorupčním opatřením prosazovaným v projektu Rekonstrukce státu.

Právě zde došlo k první formulaci nespokojenosti se situací v šumperském vodárenství. Od roku 2013 tak začala mobilizační kampaň tažená primárně místními občanskými aktivistkami a aktivisty s cílem upozornit na nevýhodnost provozního modelu a korupční potenciál, který je s ním spojený. Kromě komunikace s občany (prostřednictvím setkání, sociálních sítí) hnutí PRO REGION sledovalo dění na valných hromadách ŠPVS a pracovalo se starosty akcionářských obcí na podávání protinávrhů k současnému vedení. K formulaci problému a návrhům jeho řešení se dopracovávali postupně – inspirací byl například Zlín, kde referendum¹⁰ v roce 2020 rozhodlo proti provoznímu modelu, ale provozní smlouva je uzavřena do roku 2034¹¹. Informace o problémech provozního modelu hnutí čerpalo také z práce nadačního fondu Radka Novotného Pravda o vodě. Otázka provozu vodohospodářské infrastruktury se stala klíčovým tématem voleb v roce 2018 a díky zaměření svého programu výrazně uspěly právě ty strany, které svou kampaň spojily s tématem navrácení provozu vodohospodářské infrastruktury do obecních rukou. Příklon k tomuto řešení tak výrazně pomohl úspěchu ANO 2011, které volby se ziskem celkem 6 mandátů vyhrálo, PRO REGION získalo se samostatnou kandidátkou 4 mandáty. Od roku 2018 se s novým vedením radnice rozjela příprava změny provozovatele.

Nové vedení radnice využilo průběhu koncesního řízení (v němž byla další, pravděpodobně nižší nabídka) k tlaku na SUEZ, aby prodala svůj podíl ve SPVŠ městu. Koncesní řízení nakonec bylo ukončeno bez výsledku, protože SUEZ se rozhodl k prodeji. Město bylo schopné uspět v tvrdé hře proti korporaci, která je většinou na podobné vyjednávání lépe vybavená. Velkým dilem úspěchu města bylo obsazení jeho týmu, který se remunicipalizaci věnoval – členy byli lidé s finanční a právní expertizou zběhlí ve vyjednávací kultuře soukromého sektoru a nebáli se i většího rizika, což není v samosprávě obvyklé. Město skrze VHZ odkoupilo celý podíl ve SPVŠ od společnosti SUEZ za 124 milionů korun (včetně provozního kapitálu ve výši necelých 25 milionů korun), což je považováno za příznivou cenu¹².

¹⁰ ct24.ceskatelevize.cz/regiony/2245894-vodu-na-zlinsku-prodali-politici-nemravne-boj-o-smlouvy-vodaren-jde-do-finale

¹¹ www.nase-voda.cz/lide-ve-zline-chteji-jiny-model-provozu-vodohospodarstvi/

¹² www.nase-voda.cz/lide-ve-zline-chteji-jiny-model-provozu-vodohospodarstvi/

Roční dividenda ze zisku SPVŠ prý podle starosty Zábřehu a člena představenstva VHZ Šumperk přitom byla min. 18 milionů korun (účelová zkresení ve vykazování zisku diskutují níže), investice má tedy krátkou návratnost a nepromítne se do cen vodného a stočného.

Co je výhodnější? Diskuse o modelu provozování

Hlavní motivací pro občanskou mobilizaci bylo ekonomické hledisko, otázka sucha či zajištění vody pod klimatickým tlakem v roce 2014 tématem nebyla. Hlavním argumentem kampaně tak byl odtok dividend do Francie – tedy zisků, které by v jiném modelu provozu mohly být investovány do infrastruktury nebo do zlevnění služeb pro koncové zákazníky. Právě výhodnost či nevýhodnost provozního modelu je klíčovým bodem střetu nejen v Šumperku. Obce si přitom cestu k pochopení finanční situace kolem zahraničních provozovatelů prošlapávají jen velmi těžko – i v Šumperku město ještě v původním oddílném provozním modelu nakloněném obsazení nejdříve zadalo konzultaci firmě vyhodnocení ekonomické výhodnosti tohoto modelu, který vyšel ve prospěch zahraničního provozovatele. Opozice si proto svými silami (jedna z radních si hodnocení provozního modelu vzala jako téma své diplomové práce, viz Kocourková Dvořáková, 2017) a ve spolupráci s jinými subjekty zajistila vlastní argumenty a upozornila mj. na to, že firmy optimalizují své finance tak, aby mohly vykázat jen minimum zisků a tak zkreslují své hospodářské výsledky (např. fakturováním služeb mezi svými firmami) – v případě šumperské společnosti opozice odhadovala, že byl vykázáný zisk zhruba na úrovni 50 % zisku skutečného.

Zmíněná diplomová práce je dobrým zdrojem informací o praktických problémech, kterým obce čelí v případě oddílného modelu provozování.

Hlavní výhodou oddílného modelu provozu může být přenos rizika na provozovatele či příjem z pachtovného, aniž by obec musela disponovat kvalifikovanou silou pro tento sektor. Nevýhody jsou ale poměrně závažné. V praxi například obce vůči soukromým provozovatelům tahají za výrazně kratší konec a provozovatelé zneužívají svého monopolního postavení. V případě Šumperku to bylo například zadržování majetkových a provozních informací – a to i kvůli chybně uzavřeným smlouvám, které pro město nevýhodně specifikovaly sankce či formát předání informací. Navíc v důsledku chybně nastavených provozních smluv nabyla zahraniční společnost některých prostředků, bez kterých provoz není možný (například měřících přístrojů či vybavení dispečinku)

(Kocourková Dvořáková, 2017). Společnost SUEZ tak mohla město vydírat jak skrze držení strategických částí infrastruktury, tak nejasnými podmínkami pro sdílení dat (technické plány infrastruktury nebo zákaznický software pro různá povolení či jednání s cílovými zákazníky). Město tak třeba dostalo neformální „nabídku“, že jim SUEZ technickou dokumentaci poskytne v papírové podobě, což by ji udělalo prakticky bezcennou a nevyužitelnou. Nabízí se otázka, zda takto formulované smlouvy byly důsledkem nízké kompetence obce při jejím uzavření (kterého firma zneužila), či výsledkem korupčních vazeb mezi představiteli města a vodohospodářským koncernem.

Podobnými „drobnostmi“ si koncerny (a jistě nejen v Šumperku) vytváří situaci tzv. *vendor lock-in* (uzamčení zákazníka), protože vědomě vytvářejí překážky či zvyšují náklady přechodu k jinému dodavateli. Právě nesdílením informací si zároveň SUEZ v Šumperku zajišťoval zvýhodnění v případném výběrovém řízení na nového dodavatele – bez poskytnutí těchto informací dalším zájemcům nebylo možné řízení považovat za skutečně otevřené a transparentní (Kocourková Dvořáková, 2017).

Další problémem byla nízká transparentnost při vytváření ceny vodného a stočného, kdy zákon stanovuje, jaké náklady si do něj může společnost započítat. Tato ustanovení ale SUEZ porušoval a účtoval občanům mj. náklady na licenční smlouvu své mateřské společnosti ve výši 3,5 milionu korun ročně (s blíže nespecifikovaným obsahem) či náklady na pět manažerů ŠPVS ve výši 5 milionů ročně. Obce vlastníci infrastrukturu se proto domáhaly technického auditu, který by postup SUEZu v cenotvorbě prověřil, ten byl však blokován ministerstvem zemědělství (protahování lhůt, ztráta dokumentace, snaha dohodnout se s vedením VHZ mimo vůli akcionářů atp.) do doby, než jej oficiálně zamítlo s tím, že zadalo vlastní audit, jehož zadání ale změnilo. Audit nebyl zaměřen na problémy, které obce požadovaly prověřit, a konstatoval, že nedošlo k vážným pochybením.

Zajímavým benefitem je také možnost plnit přes vlastní municipální společnost sociální cíle obce, například zaměstnání místních (což využívají třeba technické služby obce Malín na Šumpersku).

Asi nejpřímějším argumentem hovořícím proti oddílnému modelu je pak fakt, že zisky z vodného a stočného jdou soukromému provozovateli – náklady na investice do infrastruktury nese ale vlastník.

Smíšený model provozování (tedy když obce [spolu]vlastní provozní společnost) má i své nevýhody, které opět uvádí již citovaná diplomová práce. Rizika

spojená s provozem jdou pak plně za municipální obchodní společnosti a odpovědnost nesou orgány vodohospodářské společnosti, zároveň je třeba odclonit personální politiku společnosti od politických tlaků akcionářů-obcí, aby společnost mohla být spravována kompetentně. To je ale riziko mitigovatelné volbou takového modelu správy obchodní společnosti, který dosazuje politické představitele do dozorčí rady společnosti a ne přímo do exekutivních orgánů – management pak není závislý na volebních cyklech.

Dalším argumentem proti smíšenému modelu je možnost využívat inovací z globální sítě koncernů – proti tomu hovoří zkušenost, že kompetentnost a schopnost sledovat trendy nesouvisí s prací pro koncern, ale s osobními kvalitami manažerů.

Závěr – jak mohou města uspět v převzetí provozu do svých rukou

V příštích několika letech postupně vyprší řada smluv o provozu, které obce uzavíraly se zahraničními koncerny v období po vstupu do Evropské unie, právě časové omezení smluv bylo jednou z podmínek vstupu. To je příležitost pro obce zvážit, jaký model provozování jimi vlastněné infrastruktury je pro jejich podmínky nejvýhodnější. Je nicméně jasné, že budou čelit mnohým potížím a cestu ke změně si budou muset prošlapat samy. Příklad remunicipalizace na Šumpersku však může sloužit jako základní inspirace – níže nabízíme několik faktorů, které považujeme za klíčové pro úspěch:

- Zajistit nezávislé vyhodnocení výsledků dosavadního provozního modelu, vytvořit si ranking preferovaných modelů a jejich přínosů a rizik (pro základní orientaci v problému lze využít zmíněnou diplomovou práci) a připravit si plán řízení rizik pro preferované varianty.
- Začít co nejdříve budovat veřejné povědomí o problému (formou setkání s občany, informování přes sociální sítě atp.) a získávat politické spojení pro změnu.
- Pokud se rozhodnete pro změnu, sestavit vyjednávací tým tak, aby pokrýval všechny potřebné kvalifikace (právní, byznysová, vyjednávací) a byl schopen obstát v tvrdém jednání s firmou a politiky s mocnými ekonomickými zájmy na statu quo.

Ambicí této případové studie není jít do detailního hodnocení přínosů a rizik jednotlivých provozních modelů, ale ukázat, že pokud jsou vytvořeny vhodné podmínky pro mitigaci rizik smíšeného modelu, je tento model pro obce výhodnější. Tato rizika však klíčoví hráči (regulátor ministerstvo zemědělství a SOVAK) využívají ne k racionálnímu hodnocení výhodnosti různých modelů pro různé situace měst a obcí, ale jako záminku k odmítnutí smíšeného modelu a z centrální úrovně preferování a podpory modelu výhodného v řadě případů zejména pro zahraniční koncerny. Na místě je proto opět otázka – *quibono*, a nabízí se úvaha, jaké vazby existují mezi příslušnou sekci ministerstva zemědělství a těmi, kteří mají mnohamiliardové zájmy v dlouhodobých smlouvách ohnutých ve svůj prospěch, ať už se jedná o místní podnikatele a politiky, či zahraniční firmy. Zajímavým srovnáním je v této situaci sousední Německo, které výhody smíšeného modelu uznává a má vytvořený systém podpory obcí, aby byly schopny s jeho riziky pracovat. Právě tomuto tématu se věnuje kapitola věnovaná činnosti Aliance veřejného vodního hospodářství (*Allianz der öffentlichen Wasserwirtschaft*).

Zdroje:

Kocourková Dvořáková, Z. (2017): Poskytování vodohospodářských služeb z pohledu samosprávy (Model provozování vodohospodářské infrastruktury ve vlastnictví společnosti VHZ a.s. po roce 2020). Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Česká zemědělská univerzita

Spolupráce obcí a nové role pro hospodářský sektor v souvislosti se změnou klimatu: Německo v evropském kontextu

Anna Kárníková

Od poloviny 90. let běžela v Německu diskuse o liberalizaci vodohospodářství, které bylo jako jeden z posledních infrastrukturních sektorů ještě silně ve veřejných rukách a jen občas docházelo k privatizaci, pohyb směřoval ale dále i opačným směrem (např. Postupim remunicipalizovala svou vodohospodářskou firmu v roce 2000).

V Německu stály u zrodu zhruba desetiletí trvající diskuse o liberalizaci a privatizaci vodohospodářského sektoru nejen tlaky globálních finančních institucí, které si většinou spojujeme se zeměmi s nevýhodnou pozicí na globálních trzích, ale i iniciativy Evropské komise. Kromě studie Světové banky z roku 1995, podle které bylo německé hospodaření s pitnou a odpadní vodou neefektivní a vyžadovalo reformu, byla tato diskuse příživována také snahou Evropské unie rozšířit probíhající deregulaci síťových odvětví (liberalizace telekomunikací od roku 1988, dráhy od roku 1991, až od roku 2008 pak energetika) na sektor vody (Gawel & Bedtke, 2015).

Zde Generální ředitelství pro hospodářskou soutěž začalo mapovat vyhlídky takového postupu studií z roku 2002 (Lobina & Hall, 2008), ve které navrhovalo zvýšit konkurenci v tomto odvětví skrze zkrácení koncesních smluv, větší dohled nad veřejnou podporou směřující do sektoru nebo větší transparentnost ve srovnání cen vodného a stočného (Becker, 2007). Návrhy Evropské komise se setkaly s velkým politickým odporem – v roce 2004 tento postup odmítl Evropský parlament (Becker, 2007). Proti liberalizaci vodohospodářství v EU se postavila silná koalice odborů (koordinální roli hrály odbory zaměstnanců veřejných služeb EPSU) a občanských organizací (často ekologických). V Německu v jejím centru stály odbory Verdi (Sdružené odbory služeb),¹³ které po IG Metall (Průmyslový odborový svaz kovozpracujícího průmyslu) představují druhou největší odborovou organizaci.

¹³) www.epsu.org/article/no-liberalisation-water-services

Do roku 2005 tak tah Evropské komise na liberalizaci vodohospodářství ztratil na síle a došlo pouze k drobnějším legislativním úpravám pravidel veřejných zakázek v síťových odvětvích.

Je třeba poznamenat, že rozhodování o typu vlastnictví není v kompetenci Evropské unie. Ta směřovala svými návrhy primárně k odstranění překážek v soutěži na vnitřním trhu (liberalizaci). Spolu s tlakem na fiskální disciplínu pro zájemce o vstup do eurozóny (tzv. maastrichtská kritéria a Pakt stability a růstu¹⁴) a otevřením trhů síťových odvětví větší konkurenci to ale reálně znamenalo zároveň tlak na privatizaci – proto můžeme zejména v 90. letech sledovat v řadě členských států rozsáhlé privatizační projekty v důsledku přijímání liberalizační evropské legislativy (Becker, 2007).

V Německu byla liberalizace jejími podporovateli (např. Deutsche Bank či Spolkové ministerstvo hospodářství) vnímána jako příležitost překonat roztříštěnost vodohospodářské infrastruktury, která by měla přispět k většímu tlaku na efektivitu a teoreticky tedy ke snižování cen. Zapojení větších soukromých firem bylo vnímáno také jako příležitost podílet se na rostoucím mezinárodním trhu s vodou (Michaelis, 2001). V Německu totiž pitnou vodu zajišťuje přes 6 000 podniků a jen o něco méně se jich věnuje vodám odpadním (Blechner, 2006). To je výrazný rozdíl proti například Francii, kde trhu s vodou dominují giganti ONDEO (SUEZ) a Veolia a tyto firmy jsou velmi aktivní i v expanzi na mezinárodní trhy (jak vidíme ostatně i v Česku).

Odpůrci liberalizace (např. Spolkový úřad pro životní prostředí) naopak upozorňovali na rizika pro zdraví a ochranu životního prostředí při vpuštění komerčních principů do tohoto pro společnost nenahraditelného zdroje. K jejich argumentaci se přiklonil i Spolkový parlament, který v roce 2001 přijal rezoluci odmítající liberalizaci tohoto sektoru. Kromě odkazů na specifika vody jako veřejného statku zpochybňovali odpůrci liberalizace také údajné ekonomické výhody plynoucí z liberalizace, často s odkazem na špatné zkušenosti z Anglie a Walesu, kde místní samosprávy privatizovaly sektor s pitnou i odpadní vodou v roce 1989 (Michaelis, 2001).

V Anglii a Walesu se v návaznosti na privatizaci vodohospodářství po dlouhá léta množily zprávy o nepřesném vykazování investic a efektivity, daňových únicích a ani přes ohromné investice a částečné vylepšení infrastruktury nezmizely problémy s haváriemi a úniky (Lobina & Hall, 2008). V roce 2018 ministr životního prostředí Michael Gove ve svém projevu k vedení těchto

¹⁴ V oblasti veřejných financí vyžadují tato kritéria max. výši hrubého veřejného dluhu (podíl státního dluhu na HDP nesmí překročit 60 % a stanovuje maximální deficit veřejného rozpočtu (podíl deficitu státního rozpočtu na HDP musí být menší než 3 %). Pakt stability a růstu pak zavazuje členské státy udržovat rozpočty ve střednědobém období blízko vyrovnaným, nebo v přebytku (Wikipedia.cz, Česká národní banka).

společností řekl, že nejednají „dostatečně ve veřejném zájmu“ a že „zneužívali systém ve prospěch bohatých majitelů a manažerů“¹⁵. Regulátor na tlak veřejnosti i politické reprezentace reagoval zpřísněním podmínek pro podnikání v tomto odvětví, zejména pro vyšší transparentnost ve finančním reportování a zastropování výše dividend¹⁶, což jsou problémy soukromých provozovatelů, na které naráží například naše studie Šumberska.

V Německu vodohospodářský sektor reagoval na tlaky ohledně své efektivity kolem roku 2000 zavedením benchmarkingu (*Branchenbild der deutsche Wasserwirtschaft*¹⁷), který neprokázal nižší efektivitu veřejně provozované infrastruktury a do roku 2005 tak debata o privatizaci v podstatě vymizela. Německo vnitřní i vnější tlak na liberalizaci a privatizaci ustálo a čistě veřejných tak dodnes zůstává více než 92 % subjektů zajišťujících odpadní vody (což je dáno historicky výlučnou odpovědností samospráv v oblasti hygieny) a kolem 70 % podniků v sektoru pitné vody¹⁸.

Aliance pro veřejné vodohospodářství (*Allianz der öffentlichen Wasserwirtschaft*, www.aoew.de) vznikla v době po útlumu této debaty v roce 2007, aby zastupovala zájmy čistě veřejných subjektů působících v oblasti vodohospodářství vůči osobám s rozhodovací pravomocí a vytvářela dobré rámcové podmínky pro jejich práci, posilovala důvěru ve veřejné zajištění vodních služeb a ukazovala nevýhody plynoucí z liberalizace a privatizace. Kromě lobbingu se sdružení věnuje také síťování veřejných provozovatelů, výrazně méně pak posilování jejich kapacit. V roce 2014 se sdružení například podílelo na získání výjimky pro vodohospodářský sektor ze směrnice o udělování koncesí, která opět zažehla diskusi o tlaku Evropské komise na privatizaci sektoru ve jménu narušování podmínek soutěže na vnitřním trhu.

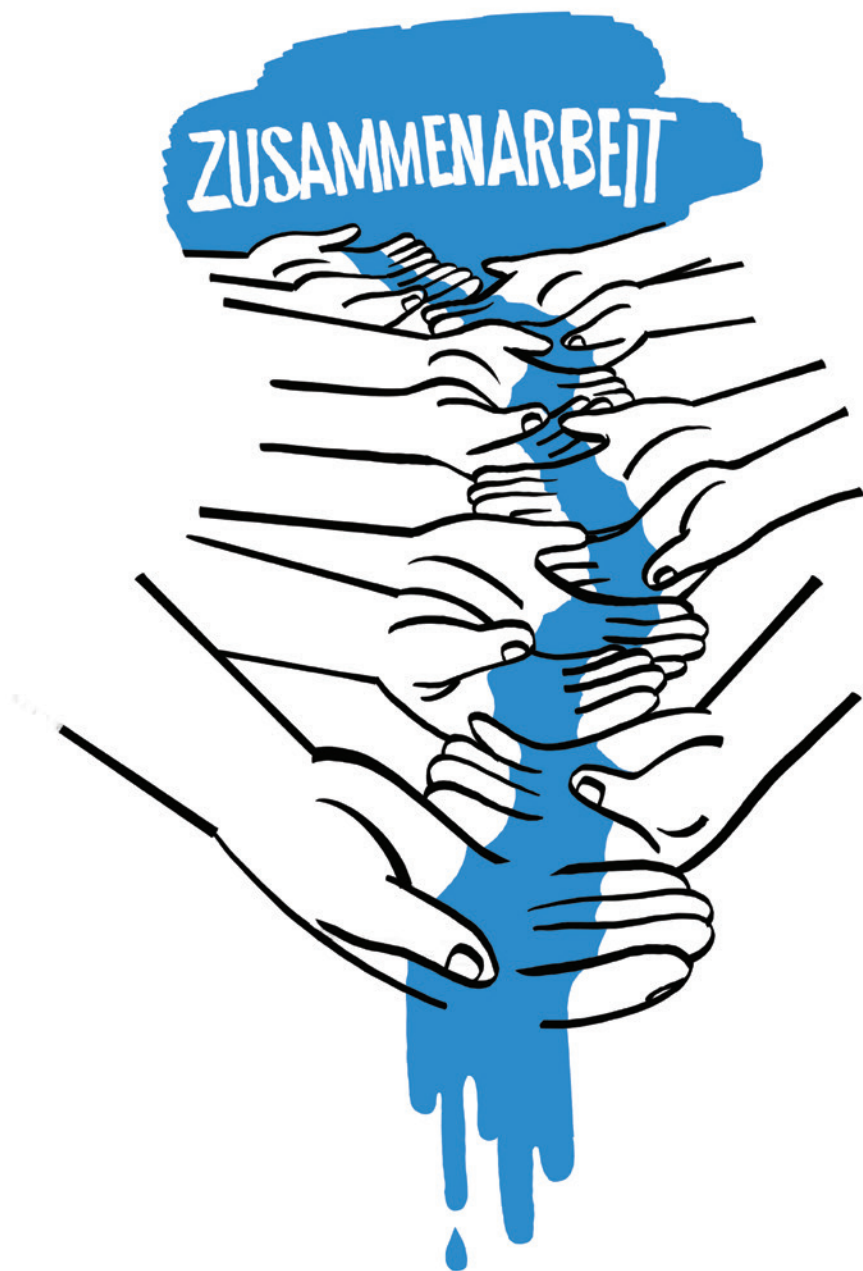
Na rozdíl od českého prostředí, kde stát problémy veřejného provozu vodohospodářství používá jako argument pro předání do soukromých rukou, propaguje aliance řešení ve formě spolupráce mezi samosprávami a regiony například v oblasti sdílení nákladů a know-how a takovou spolupráci považuje za zdroj zvyšování výkonnosti v sektoru. Příkladem takové spolupráce může být vybudování společné kapacity pro spalování čistírenských kalů. Vzniká ale také mezisektorová spolupráce, například svazy pro vodu a půdu se zemědělci s cílem ochránit vodní zdroje před kontaminací hnojivy a pesticidy a zajistit dobrou zádrž vody v krajině jako prevenci před suchem.

¹⁵) www.gov.uk/government/speeches/a-water-industry-that-works-for-everyone

¹⁶) commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8931/

¹⁷) www.bdeu.de/service/daten-und-grafiken/?tags=trinkwasser

¹⁸) aoew.de/daseinsvorsorge/wasserwirtschaft-in-oeffentlicher-hand/

S ohledem na výzvy sektoru probíhá v současné době v Německu diskuse o rozdělení odpovědnosti, spolupráci mezi sektory a financování širší role vodohospodářského sektoru. Kromě nutnosti adaptovat infrastrukturu na zvětšování urbánních oblastí a zajistit personál a znalosti pro digitalizaci vodohospodářství, je největší výzvou klimatická změna. Je třeba poznamenat, že kontext klimatické změny se v české debatě o vodohospodářství téměř neobjevuje – ostatně jako žádné vyhodnocení trendů, které na sektor dopadají, a návrhy strategií, jak se s nimi vypořádat. V německém kontextu naopak vodní hospodářství hraje roli jak v mitigaci – zde jde zejména o energeticky co nejúspornější projekty vodohospodářských zařízení – tak v adaptaci. Podrobnou studii dopadů klimatické změny na vodní hospodářství a cesty k adaptaci na novou klimatickou realitu zadala pracovní skupina platformy spolkových ministrů životního prostředí poprvé v roce 2010 a od té doby ji průběžně aktualizuje (LAWA-AK, 2020).

Jednou z nových rolí vodohospodářské infrastruktury bude práce s přívalovými dešti ve městech a předcházení přívalovým povodním v případě přetížení kanalizačního systému – místo rychlého odvedení srážek kanalizací, což je doposud dominantně vnímaná role sektoru, by měla infrastruktura v budoucnu sloužit k jejich zadržení v místě spadu a využít je jako zdroj závlivky pro zeleň ve městech nebo ji nechat zasáknout (koncept tzv. *Schwammstadt* – tedy města-houby). Upravená funkce vodohospodářské infrastruktury zde přímo nasedá na urbánní plánování a adaptaci městského prostoru na změnu klimatu.

Vodohospodářský sektor by měl zároveň posilovat svoje napojení na zdrojová území, což vyžaduje nové uchopení vazby technických (které byly doménou sektoru doposud) a přírodních řešení. Příkladem takové proměny role vodohospodářských aktérů je mnichovská městská společnost Stadtwerke München, která městu zajišťuje elektřinu, plyn i pitnou vodu. Ta od roku 1992 spolupracuje s obcemi ve zdrojovém územích a podpořila mj. přechod místního lesnictví a zemědělství na ekologicky šetrné metody hospodaření.¹⁹ Ve zdrojových územích se také pracuje s krajinnou strukturou tak, aby docházelo k co největšímu zadržení vody v krajině a udržení krátkého vodního cyklu – ať už se jedná o meandrování vodních toků či vytváření krajinných prvků se zasakovací kapacitou (mokřady). Právě nekontrolované zastavování území klíčových pro obnovu zásob podzemní vody (jako probíhá například v souvislosti s rozšiřováním provozu automobilky Škoda v Kvasínách na východu Čech) ukazuje naši nízkou schopnost vnímat propojení pro život naší společnosti kritických systémů a nastavovat spolupráci různých institucí a organizací dostatečně široce tak, aby se zajistila jejich dlouhodobá funkčnost.

¹⁹⁾ www.swm.de/wasser/trinkwasserschutz

Právě tyto nároky na proměnu role vodohospodářského sektoru vedou v Německu k debatě o rozdělení odpovědností a způsobu financování. Aliance pro veřejné vodohospodářství tak usiluje o diskusi rozdělení rolí mezi různými aktéry, kteří dosud spolupracují jen omezeně, a upozorňuje na to, že současný model financování vodohospodářství nebude možné do budoucna udržet. Skrze vodné a stočné totiž zákazníci platí služby spojené s pitnou a odpadní vodou, širší úlohy vodohospodářské infrastruktury (zejména zmíněná adaptace na změny klimatu) by však měly být uznány jako širší veřejný zájem, a proto hrazeny z daní.

Byť je německá debata o strategickém rozvoji vodohospodářské infrastruktury a nových funkcích, které by měla plnit, o notný kus dále než v Česku, ani zde zatím podle zástupců Aliance pro veřejné vodohospodářství nedochází k plnému společenskému a tedy ani politickému uznání nenahraditelného významu vody a adekvátní reakci na potřeby sektoru. To zrcadlí i koaliční smlouva nové německé koalice (tzv. semaforové koalice sociálních demokratů, zelených a svobodných demokratů), která zmiňuje v oblasti vodního hospodářství pouze drobné úpravy stávajících parametrů.

Zdroje:

Becker, P. (2007): Privatizing Public Enterprises in the European Union – The Impact of European Integration on European Water Markets. Stiftung Wissenschaft Politik: Research Unit EU Integration. Dostupné na: <https://bit.ly/3oU5m2C>

Blechner, N. (2006): Deutsche Wasserwirtschaft zwischen Daseinsvorsorge und Kostendruck. Dostupné na: <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/energie/deutsche-wasserwirtschaft-daseinsvorsorge-kostendruck/>

Gawel, E., Bedtke, N. (2015): Effizienz und Wettbewerb in der deutschen Wasserwirtschaft zwischen „Modernisierung“ und „Regulierung“. Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen, 38 (2/3): 97-132.

LAWA – AK (Ständiger Ausschuss „Klimawandel“ der Bund/Länder-Arbeitsgemeinschaft Wasser) (2020): Auswirkungen des Klimawandels auf die Wasserwirtschaft Bestandsaufnahme, Handlungsoptionen und strategische Handlungsfelder. Dostupné na: https://www.lawa.de/documents/lawa-klimawandel-bericht_2020_1618816705.pdf

LOBINA, E., HALL, D. (2008): The illusions of competition in the water sector – a response to the OFWAT/Cave consultations on introducing competition in the water sector in England and Wales. PSIRU: University of Greenwich. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/67326.pdf>.

MICHAELIS, P. (2001): Wasserwirtschaft zwischen Markt und Staat: Zur Diskussion um die Liberalisierung der deutschen Wasserversorgung. Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen, 24(4): 432-450.

Vodohospodářství v Turecku: Od balené vody, přes mořský sliz až po předraženou přehradu Yuvacık v tureckém městě Izmit

Eda Acara

Úvod

Tato přehledová studie se zabývá stavem vodohospodářství v Turecku. Konkrétněji se zaměřuje na zapojení samospráv do vodohospodářského sektoru v městském prostředí, a naopak neřeší detaily mimoměstského/venkovského prostředí. Studie má celkem čtyři části. První se věnuje právnímu rámci vodního hospodářství. Ve druhé části analyzujeme vodohospodářství na čtyřech různých úrovních: 1) zásobování vodou ve městech, 2) čištění odpadních vod, 3) financování vodovodní sítě, 4) balená voda v obcích. Dále se studie soustředí na skutečnosti, které jsou sice podchycené v legislativě, ale přímo v terénu nefungují. Závěrečná část přináší poučení z konkrétního tureckého případu, který je zajímavý také z pohledu evropského remunicipalizačního hnutí.

Zde je důležité upozornit, že se zaměříme hlavně na vodu v rámci městské správy. Zásobování vodou mimo města, i tam, kde je také řízené obcemi, se od prostředí velkých sídel liší a je mnohem složitější, tudíž se zaměříme především na městské a příměstské oblasti.

Právní a instituční kontext

Institucí na státní i místní úrovni, které nesou právní odpovědnost za správu, využívání a řízení vodních zdrojů, je v Turecku velmi mnoho. Existuje několik různých rozvojových plánů a výzkumy ukazují, že překrývání odpovědnosti vede ve vodohospodářském sektoru ke sporům a nejasnostem napříč institucemi (Acara, 2019; T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje], 2018). Nejpatrnější je to v otázce znečištění a souvisejících problémů.

Zjednodušeně lze říci, že vodohospodářství na venkově je navzdory překryvům odpovědnosti většinou v kompetenci Generálního ředitelství pro vodní hospodářství, které patří pod Ministerstvo zemědělství a lesnictví. Do venkovských oblastí spadá také většina projektů, které realizují Státní vodárenské závody (DSI). Na plánech a konstrukci zavlažování či přehradních nádrží s pitnou vodou a vodními elektrárnami spolupracují rovněž obce. Státní vodárenské závody odpovídají za průzkum a správu podzemních vod jak v městských, tak i ve venkovských oblastech (Zákon č. 167).²⁰ Na městské úrovni zase působí Ministerstvo životního prostředí a městských věcí, jeho Ilbank (dříve Obecní banka), města, obce a Správa vodovodů a kanalizací.

Na městské úrovni nesou obce odpovědnost za dodávky pitné, kohoutkové a průmyslové vody. Dále mají na starost odvádění vody odpadní a dešťové. Obce k tomu zřizují a provozují nezbytné čistírny odpadních vod (Zákon č. 5395).²¹ Zákon o metropolích²² usiluje o zajištění udržitelné ochrany životního prostředí, zemědělských oblastí a vodních nádrží. Zákon také stanovuje právní rámec pro obchodování s pramenitou a upravenou vodou. Nesmíme opomenout ani mezinárodní právní rámec, k jehož naplňování se Turecko zavázalo. Turecké zákony o životním prostředí ovlivňuje probíhající jednání s Evropskou unií. V souvislosti s rámcovou směrnicí EU o vodě turecké státní instituce zajišťují, aby environmentální kritéria EU byla zohledňována v rozvojových plánech a při tvorbě právních předpisů v oblasti životního prostředí (Bulut a Birben, 2019). Od počátku těchto jednání (2009) ovlivnila rámcová směrnice o vodě předpisy o znečišťování vody, likvidaci odpadů a účinném využívání vody v zemědělství a také podobu zásad, postupů a veřejné účasti ve správě a plánech povodí.²³

Jednání s EU dále ukázala, že Turecko potřebuje komplexnější vodní zákon. Jedenáctý rozvojový plán (2018) zdůrazňuje, že je nutné vypracovat podrobný právní rámec – nový vodní zákon má být schválen do konce roku 2023. Poznamenejme zde, že první návrh takto komplexního zákona vznikl ve spolupráci s environmentálními nevládními organizacemi už v roce 2012.²⁴ Zákon je stále v procesu přijímání. Současná verze se zaměřuje na přístup k vodě, její rozdělování a distribuci na základě povodí, a to prostřednictvím vodohospodářských plánů, které připravují správní rady povodí. Všechny tyto plány schvaluje úřad prezidenta.²⁵ Jinými slovy, ačkoli se zdá, že zákon svěřuje plánování do rukou institucí na úrovni obcí a provincií, centrální vláda může jejich rozhodnutí obcházet a směřovat.

20) www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.167.pdf

21) www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf

22) Turecko se dělí na 81 provincií, z nichž 30 má speciální status metropole. Provincie včetně těch velkoměstských jsou dále členěny na okresy. (pozn. překl.)

23) Kompletní seznam těchto zákonů viz. Bulut a Birben (2019).

24) sutema.org/haberler/su-kanunu-tasarisi.4.aspx

25) www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Beigelcer/Havza%20H%C4%B0E-Sunumlar/Su%20Kanunu%20Tasla%C4%9F%C4%B1.pdf

Analýza vodohospodářského sektoru

V tomto oddílu se zaměříme mimo jiné na to, jak se výše uvedený právní a instituční rámec liší od reality v terénu. Udělejme si však nejprve obrázek o využívání vody v celé zemi. Podle údajů Státních vodárenských závodů z roku 2017 se 74 % vody využije k zavlažování (40 mil. m³), 13 % v průmyslu (7 mil. m³) a dalších 13 % slouží jako pitná voda a ostatní užitková voda ve městech a na venkově (7 mil. m³) (T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje], 2018). Turecko tak zejména vysokým podílem vody určené k zavlažování připomíná další jihoevropské státy (Evropská agentura pro životní prostředí, 2021). Čím dál větší výzvou pro Turecko bude rostoucí nedostatek dostupné a kvalitní vody. Už mezi lety 2000 a 2020 poklesl objem dostupné vody na hlavu z 1 652 m³ na 1 346 m³ (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü [Generální ředitelství Státních vodárenských závodů], nedat.). Mezi lety 1990 a 2017 pokryly obnovitelné zdroje sladké vody v celé Evropě 4 560 m³ na osobu a rok, zatímco v Jižní Evropě to bylo jen 2 400 m³ (Evropská agentura pro životní prostředí, 2021). Turecké zásoby vody jsou aktuálně pod úrovní jihoevropského ročního průměru.

Zásobování vodou

V celkem 1 399 obcích žije v Turecku 76 milionů lidí (cca 93,7 % obyvatel). Velká většina turecké populace tedy žije pod jurisdikcí obcí a využívá veřejné služby, které tyto obce poskytují (TUIK [Turecký statistický úřad], 2019). Až na dvě výjimky jsou všechny obce vybaveny veřejnou vodovodní sítí. Většina veřejné vody se čerpá z přehrad a studní (68 % vody zajištěné obcemi). Úpravou prošlo v roce 2018 celkem 57,7 % veřejné vody (TUIK [Turecký statistický úřad], 2019). Průměrná denní spotřeba pitné vody v obcích činila 224 litrů na osobu. V hustě osídlených městech, jako je Istanbul, spotřeboval v roce 2018 průměrný obyvatel 189 litrů, v Ankaře 239 a v Izmiru 208 litrů (TUIK [Turkish Statistical Institute – Turecký statistický úřad], 2019).

Čištění odpadních vod a problémy, kterým čelí obce

Čištění odpadních vod patří v Turecku mezi nejdiskutovanější problémy. Navzdory určitému zlepšení zůstává toto odvětví výrazným znečišťovatelem moří. Kvůli zvýšené teplotě vody v mořích a oceánech, způsobené klimatickými změnami, došlo v červnu 2021 v Marmarském a Egejském moři k rozsáhlému

růstu řas a vzniku tzv. mořského slizu.²⁶ Mořský sliz je významným ukazatelem narušené hladiny kyslíku, která má negativní dopad na život v moři. Speciální parlamentní výbor, který se problémem slizu zabýval, zdůraznil, že zemi chybí pokročilé technologie čištění a hrozí, že náklady na čištění vody budou neudržitelné.²⁷

Již několik tureckých i mezinárodních zpráv zmiňuje, že čištění odpadních vod si žádá pečlivější plánování s ohledem na regulaci a monitorování (OECD, 2019; T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje], 2018). Nejdůležitější předpis v oblasti ochrany vodních zdrojů je nařízení o kontrole znečištění vody.²⁸ Toto nařízení stanovuje zásady pro ochranu vodních zdrojů, vypouštění odpadních vod, principy v infrastruktuře čištění odpadních vod a postupy při preventivním monitorování a kontrole. Ministerstvo rozvoje (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018) upozorňuje, že aktuální monitorování, které stojí na fyzikálních a chemických parametrech, je nedostatečné. Zpráva zdůrazňuje, že Turecko musí přejít ke komplexnějšímu environmentálnímu hodnocení a monitorování, které zahrne chemická, fyzikální, biologická i hydromorfologická kritéria (tamtéž). Monitorování kvality vody bude v první řadě záviset na plánech povodí, které mají být dokončeny v roce 2023 (OECD, 2019).

S ohledem na kanalizační síť a čištění odpadních vod zůstává Turecko mezi nejhůře hodnocenými zeměmi OECD. Přibližně 14 % odpadní vody z domácností neprojde čistírnou a 38 % odpadní vody z průmyslu je bez vyčištění vypuštěno do moří a řek (OECD, 2019). Pro menší obce je obtížnější investovat do čistíren odpadních vod. Kvůli vysokým nákladům je pro ně také velmi těžké udržet existující čistírny v chodu (Acara, 2019). Investovat do městských vodních služeb je náročný úkol, pokud obec nechce vysokými účty poškodit chudé domácnosti.

Financování vodovodní sítě

Jak bylo řečeno, za opravu, vylepšování a výstavbu (v případě úprav vody) vodovodní infrastruktury odpovídají zpravidla obce. Za tímto účelem si půjčují peníze z rozvojových bank či mezinárodních finančních institucí a zároveň vytvářejí ekonomická a strategická partnerství s nadnárodními vodárenskými společnostmi.

26) www.theguardian.com/world/gallery/2021/jun/09/sea-snot-plagues-the-turkish-coast-in-pictures; <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/05/sea-snot-covers-turkish-coast-threatening-fishing-industry>; <https://www.theguardian.com/environment/2021/may/25/turkey-struck-by-sea-snot-because-of-global-heating>

27) www.google.com.tr/amp/s/m.haberturk.com/tbmm-musilaj-icin-toplandi-son-dakika-haberleri-3166397-amp

28) Nařízení o kontrole znečištění vody bylo přijato v roce 2004, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7221&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Po posledních komunálních volbách přešla tři velká města pod vedení hlavní opoziční strany. Napětí mezi centrální vládou a těmito třemi metropolemi se naplno projevilo v letech 2020 a 2021. Například istanbulský starosta Imamoglu prohlásil, že veřejné banky nechtějí městu poskytnout úvěry na jeho projekty. Město poté prodalo eurobondy v hodnotě 580 mil. dolarů, aby zafinancovalo čtyři nové linky metra.²⁹ Je otázkou, zda má toto napětí mezi veřejnými bankami a opozičními městy své opodstatnění i v oblasti vodohospodářských služeb, ale faktem je, že vede k čerpání úvěrů a prodeji dluhopisů na mezinárodních trzích. Podle zprávy korporace Amundi Asset Management, & International Finance Corporation (2020) lze v Turecku očekávat růst zeleného financování, zejména v energetice, dopravě a odpadovém hospodářství. Komplexní výzkum o tom, jaké finanční nástroje a v jakém poměru turecké obce využívají, zatím nemáme.

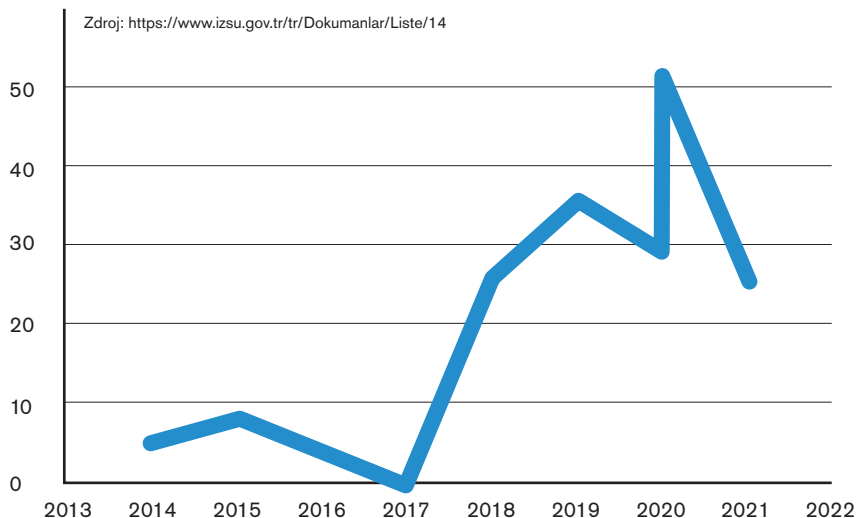
Finanční struktura vodovodních a kanalizačních služeb stojí na smlouvách o partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPP) a půjčkách od mezinárodních finančních institucí a rozvojových bank. Soukromé investice ovšem v těchto partnerstvích bývají minimální. McDonald, Marois a Spronk (2021) upozorňují na to, že vodovodní a kanalizační služby jsou většinou financovány z poplatků a daní uživatelů. Jak ukazuje první graf níže, například v Izmiru jsou za účelem pokrytí těchto nákladů na vzestupu zahraniční půjčky. Ty v Izmiru slouží zejména k výstavbě cirkulárního vodovodního a kanalizačního systému, který sbírá dešťovou vodu a upravuje ji pro použití ve městě. Většina finančních zdrojů pochází z Mezinárodní finanční korporace (IFC), vlastněné Světovou bankou. Ručitelem jedné půjčky se stala Francouzská rozvojová agentura. Půjčka měla umožnit spolupráci mezi metropolí Izmir a Suezem při výstavbě energeticky úsporných systémů pro vodárenské služby společnosti SUEZ.³⁰ Druhý graf ukazuje podíl zahraničních půjček na tamních obecních příjmech od roku 2014. Průběžný nárůst, zejména po roce 2019, je pozoruhodný. Velká většina finančních prostředků ve vodárenském sektoru však stále pochází z veřejných zdrojů. Za zmínku také stojí, že smíšené financování, s nímž se setkáváme hlavně v britském vodním hospodářství, se v tureckém vodohospodářském sektoru neobjevuje. Jinak je tomu ve výdělečnějších odvětvích, například v turecké energetice (McDonald, Marois a Spronk, 2021).

29) www.dailysabah.com/turkey/istanbul/istanbul-municipality-sells-580m-of-eurobonds-to-finance-new-metro-lines

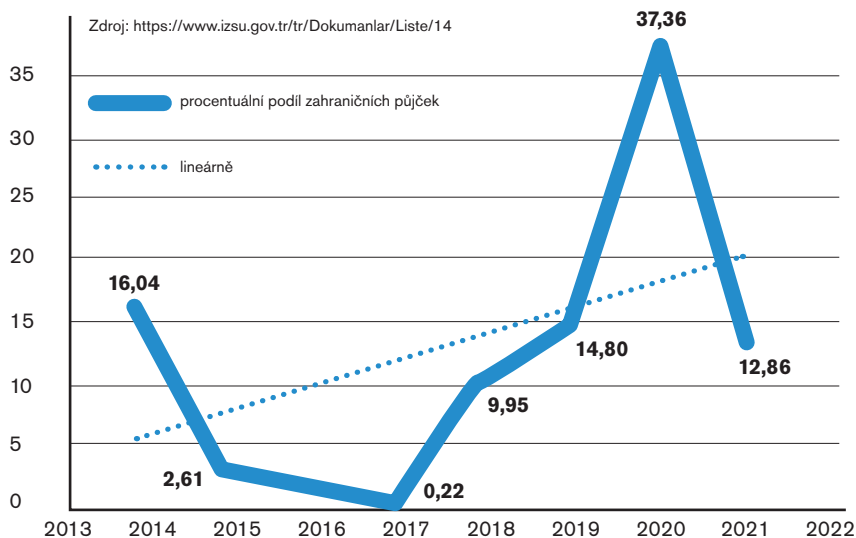
30) istanbul.consulfrance.org/Fransiz-Kalkinma-Ajansi-ile-lzsu-50-milyon-Euro-luk-kredi-sozlesmesi-imzaladi

Zahraníční půjčky IZSU

vodovody a kanalizace v Izmiru (údaje v mil. euro pocházejí z rozpočtů IZSU)

Procentuální podíl zahraničních půjček v příjmech metropole Izmir

Obce a balená voda

Spotřeba balené vody na hlavu se může v jednotlivých zemích významně lišit. V Turecku se nachází 298 stáčíren pramenité, minerální a pitné vody, kterým licenci uděluje Ministerstvo zdravotnictví (T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje], 2018). Rozsah tohoto odvětví je dán mimo jiné tím, že kohoutková voda v Istanbulu, Ankaře a Izmiru, třech největších tureckých městech, není pitná.

V roce 2021 se očekává průměrná roční spotřeba 123 litrů balené vody na jednoho obyvatele.³¹ Nejvyšší je spotřeba v Marmarském a Egejském regionu a ve Střední Anatolii. Celkem 75 % obyvatel Istanbulu a 30 % obyvatel An-kary používá doma nebo v práci dvacetilitrové balení vody (Ayabakan a kol., 2007) a balená voda bývá důležitou položkou v rodinném rozpočtu. Kam- paň Právo na vodu (Su Hakkı Kampanyası, 2016) byla postavená na tom, že v roce 2016 by čtyřčlenná rodina za peníze, které měsíčně utratí za balenou vodu, mohla jinak nakoupit ovoce na tři týdny, zeleninu na dva týdny nebo mléko a mléčné výrobky rovněž na dva týdny.

Z třiceti metropolí jich sedm má svou stáčírnu balené vody a ve dvou dalších probíhá výstavba. Do některých z těchto stáčíren investovaly i různé národní společnosti. Včetně rozestavěných podniků je na městském trhu s balenou vodou celkem 11 společností přidružených k metropolím. Tři největší me- tropole (Istanbul, Ankara a Izmir), kde žije zhruba 30 % obyvatel Turecka, provozují vlastní společnosti vyrábějící balenou vodu. Bursa a Istanbul mají dokonce po dvou těchto společnostech.

Komericializace pitné vody obcemi a jejich společnostmi často vzbuzuje ne- souhlasné reakce veřejnosti. Ankaře a jejímu bývalému kontroverznímu sta- rostovi byla kladena za vinu korupce při zadávání veřejných zakázek vodá- renským společností.³² Téma balené vody se často objevuje ve volebních kampaních. Kandidáti v posledních volbách do zastupitelstva provincie An- talya se přeli o to, zda je lepší soustředit se na kohoutkovou, nebo balenou vodu.³³ Současný starosta z opoziční Republikánské lidové strany (nejstarší turecké levicové strany) chce investovat do sektoru balené vody v rámci pro- jektu s názvem „Voda patří lidem“, protože tamní kohoutkovou vodu podle něj kvůli znečištění není možné pít.

31) suder.org.tr/ambalajli-su/istatistik/

32) www.birgun.net/haber/melih-gokcek-dosyasi-acildi-segmen-su-48-milyon-tl-zarara-ugratilmis-301808 ; <https://t24.com.tr/haber/melih-gokcek-damacana-sirketlerini-satin-aliyor,272618>

33) <http://www.gunhaber.com.tr/haber/lki-baskan-adayindan-damacana-ve-musluk-suyu-polemigi/419165>

Na dvou místech už se však lidé postavili na odpor případné výstavbě stáčírny v blízkosti svých domovů.³⁴ Kvůli plastovým obalům je navíc balená voda spojována s negativními dopady na lidské zdraví. Městská vodárenská společnost Kalabak v Eskişehiru se v říjnu 2020 dostala do potíží s prošlými lahvemi a dva dny nedokázala zákazníkům vodu dodávat. Celý zodpovědný odbor města následně rezignoval.³⁵ Zde je důležité zmínit dvě další metropole, Samsun a Diyarbakir, které se vydaly opačnou cestou – proti komercializaci vody. Samsun investuje do cirkulární vodovodní sítě³⁶ a Diyarbakir rozšiřuje síť pítek, aby obyvatele motivoval k využívání kohoutkové vody na veřejných místech.³⁷

Závěr: Který model vlastnictví pro kterou vodohospodářskou politiku?

Značný nesouhlas s privatizací vody existuje nejen v zemích globálního Jihu, ale také v zemích globálního Severu a vede zejména ve vodním hospodářství k remunicipalizaci (převodu zpět pod obecní správu). Turecko je toho ukázkou:

- Z právního a institučního hlediska je zde voda považována za veřejný statek. V odpovědnosti za správu a řízení této oblasti se však instituce často překrývají. Jelikož nyní zákonodárci připravují nový vodní zákon, je nesmírně důležité, aby v něm bylo zakotveno i právo na vodu a ochrana vody jako veřejného statku.
- Většinu vodárenských služeb (s výjimkou balené vody) mají pod svou správou města a obce.
- V používání a distribuci vodních zdrojů, v přístupu k nim a v jejich integritě jsou výrazné rozdíly mezi venkovským a městským prostředím. Poslední právní reforma týkající se obcí však navzdory těmto rozdílům připravila půdu pro urbanizaci většiny venkovských oblastí. Tento proces má dopad mimo jiné na cenu vody v zavlažování.
- Situace s odpadní vodou zůstává přes určitá zlepšení znepokojivá. Náklady na budování potřebné infrastruktury dopadají na obce, což je vede k hledání finanční a instituční spolupráce s IFC a nadnárodními vodárenskými společnostmi. Většina peněz na vodovodní a kanalizační služby plyne z veřejných rozpočtů, a nikoli ze smíšeného financování. Veřejné financování se

34) antalyakorfez.com/haber/42845-halk-su-mahalleji-ayaklandird

35) www.hurriyet.com.tr/gundem/eskisehirde-su-krizi-devam-ediyor-vatandaslar-oraya-akin-etti-41596996

36) samsun.bel.tr/haberler/baskan-demir-samsun-un-su-sorunu-kalmayacak

37) www.suhakki.org/2015/08/diyarbakirda-suyun-ticarilestirilmesine-savas-acildi/

zpravidla probírá i během komunálních voleb. Vedle práva na vodu je velice důležité zajistit také veřejnou odpovědnost. Ta je nejen ukazatelem demokratického vládnutí, ale také vede k zajištění cenově dostupných a přístupných vodovodních a kanalizačních služeb pro občany.

- Nedostatek dostupné a kvalitní vody bude v budoucnosti měst velkou výzvou, což vyzdvihuje roli komunálních služeb.
- Kohoutková voda není pitná ve třech nejlidnatějších tureckých městech. Ta proto provozují společnosti na výrobu balené vody. Zapojení obcí do tohoto sektoru nepřímo vede ke komercializaci veřejné vody. Právo na vodu musí v tomto světle jít ruku v ruce s jasným politickým odporem vůči této komercializaci.

Případová studie remunicipalizace v tureckém městě Izmit

Zásobování domácností a průmyslu vodou v Izmitu, zejména pak výstavba a provoz přehrady Yuvacik (dnes také nazývané Kirazdere), je první projekt v tureckém vodohospodářském sektoru postavený na modelu BOT (build–operate–transfer, tj. výstavba, provoz a převod – lze řadit mezi partnerství typu PPP). Jde o největší soukromě financovaný projekt zásobování vodou v celém Turecku. Na izmitském případě je vidět, že dopady privatizace mají dlouhodobý přesah, protože zatěžují obecní rozpočet a vedou k růstu cen vodného i po remunicipalizaci (převodu zpět pod obecní správu). Vysoké poplatky v tomto případě zapříčinila záruka nákupu vody, ke které se ve smlouvě o BOT zavázalo turecké ministerstvo financí. V roce 2002 došel turecký účetní dvůr ke skandálnímu zjištění, že přehrada Yuvacik byla katastrofální investicí, na níž státní kasa prodělala přes dvě miliardy dolarů. Očekávalo se, že ztráty ještě narostou, až se projekt podle smlouvy přesune pod veřejnou správu. V soudním procesu s bývalým starostou a vedením tureckých firem, které se účastnily společného podniku, byli dotyční shledáni vinnými z trestného jednání při domlouvání veřejné zakázky.

Celý případ je vzorovým příkladem korupce ve veřejné sféře a ukázkou toho, že privatizace, která není dostatečně regulovaná, připravuje půdu politickým a ekonomickým bojům o moc mezi regionálními a místními elitami. Skandál okolo přehrady Yuvacik se dodnes vrací jako kontroverzní téma v kampaních při komunálních volbách. Političti rivalové rádi připomínají, že k výstavbě

přehrady a realizaci vodohospodářského projektu došlo za časů starosty ze Sociálně demokratické lidové strany. Kauza se tak většinou objevuje při politických pŕtčkách, a nikoli při diskuzích o privatizaci či remunicipalizaci.

Pozadí projektu

Izmit je hlavní město metropolitní oblasti Kocaeli, průmyslové bašty Turecka na východ od Istanbulu, a po Gebze i její druhé nejlidnatější sídlo. Důležitým podnětem pro výstavbu přehrady Yuvacik, která představovala první investiční etapu projektu, bylo sucho v letech 1989 a 1990. Projekt zajišřuje pitnou vodu pro domácnosti a průmysl po celém území Kocaeli. V roce 2020 zde voda z Yuvaciku pokryla 33,5 % spotřeby. V obdobích sucha, jež nastalo například v roce 2016, zásobuje přehrada také Istanbul.

Vzhledem k rozpočtu ve výši 900 mil. amerických dolarů je zásobování domácností a průmyslu v Izmitu největším soukromě financovaným projektem tohoto typu na světě. Výstavbu zahájily Státní vodárenské závody v roce 1986. Když byla dokončena zhruba desetina prací, projekt se pro nedostatek finančních prostředků na nějakou dobu zastavil. Pokračování výstavby se vrátilo do hry díky modelu BOT. Kvůli nezbytnému legislativnímu a exekutivnímu procesu se ovšem jednání protáhla o dalších sedm let.

O pokračování projektu se zasadil zejména Sefa Sirmen, starosta Izmitu ze Sociálně demokratické lidové strany. V letech 1989 až 1994, kdy byl u moci, opanovala jeho strana 39 provincií včetně Istanbulu, Ankaru a Izmiru. Starostové v těchto třech nejlidnatějších městech Turecka praktikovali tzv. sociálně-demokratický municipalismus, který smlouvy BOT obvykle odmítal. V Ankaře se například starosta Karayalçin dohodl s Deutsche Bank navzdory prezidentu Özalovi, který si v hlavním městě přál metodou BOT vybudovat metro. Karayalçin vydal prostřednictvím zahraniční banky dluhopisy a metro začal stavět za takto získané prostředky. Nesouhlas s modelem BOT se však netýkal programů, se kterými přišli sami sociální demokraté, jak tomu bylo mimo jiné v Izmitu.

Výstavba se znovu rozjela v dubnu 1996 a byla dokončena za 30 měsíců. Roku 1995 nejprve vznikla Izmitská vodárenská společnost (ISAŞ) jako společný podnik turecké firmy GAMA – GÜRIŞ a britské Thames Water. Metropole Izmit (dnes součást Kocaeli) se v téže roce stala partnerem ISAŞ na základě smlouvy o provozu a nákupu. Návrh a realizaci projektu zajistila Thames Water, která si půjčila peníze od exportních úvěrových institucí sídlících v Británii, Japonsku a Francii a od 26 komerčních bank z osmi různých

zemí. Izmit měl na projektu 14% vlastnický podíl. Na ten si musel vzít půjčku 19,5 mil. dolarů, za kterou se zaručilo ministerstvo financí. Dluh se nedařilo splácet, peníze musel podle smlouvy uhradit stát a Izmit se stal jeho dlužníkem. Společnosti Thames Water náleželo 56 % a zbylých 30 % patřilo tureckým GAMA Industry A.Ş. a Güriş a japonským Mitsui & Co. Ltd. a Sumitomo Corporation, přičemž Thames Water měla mít zároveň po dobu 15 let na starost provoz (Grigg, 2016). V letech 1999 až 2009 zajišťovala provoz a údržbu Thames Water PLC a v období 2009 až 2014 se tyto služby přesunuly pod firmu Akifer.³⁸

V roce 2014 byl projekt převeden pod správu Kocaeli a počet odběratelů v síti se zvýšil. Izmit se propojil s širším okolím. Provoz a údržbu pro Kocaeli zajišťuje od roku 2014 veřejná společnost ISAŞ.

Klíčové aktéři

Metropole Kocaeli (dříve nazývaná Izmit podle svého hl. města) se skládá z 12 okresů. V roce 2008 došlo kromě změny názvu také ke zvětšení městských oblastí. Izmit se tak stal součástí samosprávy v Kocaeli (TBMM, 2008). ISAŞ – Izmit Su A.Ş. (v současnosti ISU) je veřejná společnost Kocaeli. Stará se v této oblasti o provoz a údržbu projektů zajišťujících zásobování domácností a průmyslu vodou.

Vodohospodářská rada Kocaeli (Kocaeli Su Meclisi) je tvořena několika odborovými svazy a nevládními organizacemi. Rada společně s Komorou strojních inženýrů zorganizovala v letech 2007 a 2008 petiční kampaň proti vysokým cenám vody (Sol, 2007). Ta zahrnovala sérii panelových diskusí a konferencí o vodohospodářské privatizaci a poplatcích a vyvrcholila žalobou s cílem snížit poplatky ISU. Správní soud v roce 2008 rozhodl ve prospěch protestujících a nařídil ISU vrátit se k cenám platným před srpnem 2007.

Současný model vodního hospodářství

Od roku 2014 odpovídá za vodohospodářské a sanitační služby v Kocaeli veřejná společnost ISAŞ. Do existující sítě přibýlo několik vodovodních a kanalizačních projektů. Současný model vodohospodářství je v souladu s veřejným právem orientován na zisk.

³⁸⁾ Všechna práva Thames Water zakoupila společnost Thames Water Turkey, která se následně přejmenovala na Akifer (Radikal, 2009).

Financování

Celkový objem dodané vody z přehrady Yuvacik vzrostl z 93 mil. m³ v roce 2000 na 120 mil. m³ v roce 2020. Podle původních plánů měla přehrada zásobovat také okolní města, zejména Istanbul. Kvůli vysokým cenám však Istanbul a také některé podniky vodu z přehrady odebírat nechtěly. Vinou záruky nákupu, k níž se Turecko uvázalo, tak musel za nevyužitý objem vody nadále doplácet stát.

Nejproblematičtějším aspektem přehrady Yuvacik se stal dluh, který vznikl Izmitu. Přehrada byla dokončena v roce 1998. Investiční náklady však stouply z 864 na 942 mil. dolarů. Celková cena projektu tak dosáhla 1,5 mld. dolarů. Smlouva BOT veřejnou správu výrazně zadlužila a přinesla jí povinnosti plynoucí ze záruky nákupu vody. Protože město nezajistilo platby za vodu v letech 1999 a 2000, musel 387 mil. dolarů za toto období uhradit stát. Kvůli vysokému podílu nefakturované vody, který vyplýval z vysokých nákladů na produkci a nízkých cen za odběr, musel stát doplácet za sjednanou záruku. Problém tedy nebyl ani tak ve vysokých cenách vody, jako spíš v nefakturované vodě. V období, kdy provoz zajišťovaly soukromé subjekty, byly díky sjednané záruce nákupu, která trvala do roku 2013, poplatky za vodu relativně nižší, kupříkladu ve srovnání se situací v provincii Antalya (Çinar, 2009).

Účetní dvůr ve zprávě z roku 2002 konstatoval, že kvůli zmiňované smlouvě stát během čtyř let zaplatil za nevyužitou vodu celkem 738 mil. dolarů. Následující roky pak zpráva odhadovala na 4 až 4,5 mld. dolarů. Účetní dvůr také zjistil, že ačkoli v Istanbulu se za jednotku vody platilo 45 centů, cena za vodu z přehrady Yuvacik dosahovala 1,5 dolaru (Ekonomi Haber, 2006). Bývalý starosta a lidé z vedení GAMA – GÜRIŞ byli později shledáni vinnými z trestného jednání při domlouvání veřejné zakázky.

Aktuální stav

Systém pásmových cen za vodné (čím vyšší spotřeba, tím vyšší cena za jednotku) byl spuštěn v roce 2010, kdy se síť vrátila pod Akifer. Před rokem 2010 platili všichni odběratelé fixní sazbu, která celkové množství spotřebované vody nebrala v úvahu. Po dokončení remunicipalizačního procesu se dodávka vody a kanalizační služby přesunuly pod ISAŞ. Nejnížší pásmo pro domácnosti aktuálně pokrývá 0–10 m³. Domácnosti platí nejméně, zatímco vyšší ceny jsou stanoveny pro využití na pracovištích či staveništích a nejvyšší v průmyslu. V roce 2020 patřily domácnosti mezi nejvýznamnější od-

běratele, do systému jich bylo zapojeno celkem 771 718. Nejvíc odběratelů pochází z oblasti Izmitu (167 425) a Gebze (157 142). Podíl nefakturované vody v roce 2020 dosahoval v Kocaeli 28 % (na venkově 31,8 %).

Od roku 2014, kdy proběhla remunicipalizace, cena vody roste. Zároveň v Kocaeli došlo k poklesu nefakturované vody. V roce 2005 zaplatila turecká domácnost za 1 m³ vody 1,2 turecké liry, kdežto v Kocaeli roku 2019 stál 1 m³ už 6,83 TL. Podle zprávy OECD z roku 2019 má vysoká cena vody větší dopad na nízkopříjmové domácnosti v Kocaeli než ve městech, jako je Istanbul, Bursa nebo Balıkesir (OECD, 2019). V roce 2019 stál 1 m³ v Istanbulu průměrně 4,26 TL.

Ve světle narůstajících cen vodného došlo k několika protestům. V roce 2015 se jeden občan snažil okupovat budovu ISU s následujícím požadavkem: „Voda zdražila o 20 procent. Chceme tento nárůst okamžitě odstranit. Právo na vodu se nemůže prodávat za peníze. Vyzývám obyvatele Kocaeli: neplaťte složenky“ (Milliyet, 2015). V roce 2020 došlo kvůli pandemii covid-19 k částečnému lockdownu. Rada města v té době probírala návrh ISU na zvýšení vodného o 50 %. Radní se rozhodli zdražení odložit a odsouhlasili, že Kocaeli proplatí nízkopříjmovým domácnostem účty za vodu za první čtvrtletí roku 2020 (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2020). S ohledem na rostoucí meziroční inflaci v Turecku, měnovou krizi probíhající od roku 2020 a kontroverze okolo cen vody lze předpokládat, že náklady spojené s privatizací a projektem BOT, které platí samospráva a místní obyvatelé, ještě porostou.

Zdroje

- Acara, E. (2019): Sequestering a River: The Political Ecology of the "Dead" Ergene River and Neoliberal Urbanization in Today's Turkey. *Annals of the American Association of Geographers*, 109: 422-433.
- Amundi Asset Management, & International Finance Corporation. (2020): Emerging Market Green Bonds Report 2019, Momentum Builds as Nascent Markets Grows. In. Washington DC: Amundi Asset Management, International Finance Corporation.
- Ayabakan, S., Çelik, A., Erdoğan, E., Karakan, C., Koçak, S., Konur, D., Yaman, H. (2007): Damacana Su Pazar Analizi ve Dağıtım Ağı Tasarımı. *Endistri Mühendisliği Dergisi*, 18: 2-12.
- Bulut, M., Birben, Ü. (2019): AB Su Çerçeve Direktifinin Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimine Etkisi [Vliv rámcové směrnice EU o vodách na hospodaření s vodními zdroji v Turecku]. *Turkish Journal of Forestry*, 20: 221-233.
- Çınar, T. (2009): Privatization of Urban Water and Sewerage Services in Turkey: some trends. *Development in Practice*, 19(3): 350-364.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü [General Directorate of State Hydraulics Works]. (n.d.). Toprak Su Kaynakları [Soil and Water Resources]. In. Ankara: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü [Generální ředitelství státních hydraulických závodů].
- Ekonomi Haber. (2006): Yuvacık Barajı'nda ceza yağdı. *Ekonomi Haber*. Dostupné na <https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/151787-yuvacik-barajinda-ceza-yagdi>
- Evropská agentura pro životní prostředí. (2021): Use of Freshwater resources in Europe. In: European Environment Agency.
- Grigg, N. (2016): Turkey Financial Case ML. In *Integrated Water Resource Management, An Interdisciplinary Approach*: 461-463. London: Palgrave Macmillan.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. (2020): Durumu olmayan vatandaşların su faturasını Büyükşehir ödeyecek. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Portalı. Dostupné na: <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/news/baskan/18/durumu-olmayan-vatandaslarin-su-faturasini-bu/36047>
- McDonald, D. A., Marois, T., Spronk, S. (2021): Public banks + public water = SDG 6? *Water Alternatives*, 14: 117-134.
- Milliyet. (2015): Su Zammını protesto için ISU Binasını İşgal Ettiler. *Milliyet*. Dostupné na: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kocaeli/su-zammini-protesto-icin-isu-binasini-igal-ettiler-10556193>
- OECD. (2019): OECD Environmental Performance Reviews: Turkey 2019. In O. E. P. Reviews (Ed.). Paris: OECD Publishing.
- Radikal. (2009): Thames Water Türkiye, Akifer oldu [Z Thames Water Turkey se stal Akifer]. *Radikal*. Dostupné na: <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/thames-water-turkiye-akifer-oldu-940861/>
- Sol. (2007): Kocaeli'de su zammına halk tepki gösteriyor [Lidé reagují na vysoké ceny vody v Kocaeli]. *Sol*. Dostupné na: <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?style=print&yazino=14681>
- Su Hakkı Kampanyası [Right to Water Campaign]. (2016): Suyumuzdan Para Kazanıyorlar: İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da Su Üzerinde Artan Ekonomik Baskılar. In. İstanbul: Su Hakkı Kampanyası [Kampaň za právo na vodu].
- TBMM. Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun [Zákon o zřízení obvodů v rámci hranic metropolitní obce a o změně některých zákonů], Rule no. 5747 C.F.R. (2008).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje]. (2018): Eleventh Development Plan, Water Resources Management and Water Security. In. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı [Ministerstvo rozvoje].
- TUIK [Turecký statistický úřad]. (2019): Belediye Su İstatistikleri, 2018. In. TUIK (Ed.). Ankara.

Summary

This publication follows up on Kárníková et. al's (2020) introduction to remunicipalization/deprivatization of the water sector as a solution to the water grabbing problem and expands on it by mapping in more detail the trend in Czechia and by placing the condition of the Czech water sector within a global perspective for international comparison. Using desk research, expert interviews and the organization of an expert round table and public webinar, our intention was to obtain state of the art information about the return of water management companies to public control in Czech municipalities and explore how local governments, state institutions and professional and civil society approach this trend. The publication comes at a strategically important moment when a number of concession agreements are about to expire in the next few years, thus opening space for new decisions concerning operating models—and remunicipalization. The Šumperk case study is the first example of this trend.

At the same time, however, a balanced debate about the benefits and risks of different types of operations is still missing, and available studies are dubious in terms of their impartiality. The goal of this publication is therefore to cover blind spots at least partially within Czechia's water management. Some inspiring approaches to the water management and the overall debate about the sector can be found in the case study from Germany. On the other hand, the case study from Turkey, and especially the extremely high water costs from the Yuvacık Dam in Izmit, illustrates some of the threats associated with private financing of the water sector.

